

Ս Ի Ո Ն

ՀԱՅ ԱՄՍԱԳԻՐ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ - ԳՐԱԿԱՆ - ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱՆՈՒԹԻՒՆ ԵՐՈՒՍԱԼԱՅԻՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԺՈՒԹԵԱՆ

ԲՈՎ ԱՆ ԳՐԱԿԱՆ ԹԻՒՆ

ԽՐԲԱԳՐԱԿԱՆ

— Եկեղեցական Կարգապահություններ.

Երես
33

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

— Ոչինչ՝ Մարդկորեն.

Թ. Ե. Գ. 36

— Շաբաթապահություններ Հրեություն ե.

Բարգին Եպիսկոպոս 37

— Ս. ՅԱԿՈԲԱՅ ԲԵՄԷՆ — Գինի Ոչ Ունին.

Շաւարշ Վարդապետ 41

Կիպրիանոս Եպս. ի Վկայություններ.

Թրգմ. Duchesne-k 42

ԲԱՆԱՍՏԵՂՆԱԿԱՆ

— Վիեսը.

Թրգմ. Թ. Ե. Գ. 43

— Թերափներուն.

Արսին Երկար 44

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

— Ս. Յովհաննու Կարապետի Վանքը Յորդանանի Եզերքը. Մ. Ե. Ա. 45

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

— Մխիթար Այրիվանեցի

Նորագիտ Արձանագրություն եւ Երկեր. Դարեգին Արեւայ. Յովսէփեանց 50

— Հայերենի Հարցեր.

Խ. Գ. Բարսաւ 52

— Հայկական Հնությունք ի Պաղաս.

Յ. Քիրսեան 56

ԸՆԹԵՐՅՈՂԷՆ ԱՌ ԽՐԲԱԳՐԱԿԱՆ — Եկեղեցիներու Տարբերություններ.

Երբ, Յ. Յ. Մ. — Խաչի Նշանը Տարօնում. Եղիշե Քննյ. Պարսամեան 58

Հրեական Համալսարանը, Երուսաղեմ.

61

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ — Պատրիարքական Ընտրության Շուրջ. — Պատժականք.

Ն. Ս. Օ. Սահակ Կարաղիկոս՝ ապափնելու վրայ. — Վախճանում Տ. Գր. Արք.

Գովրդիկեանի.

63

Մ Ի Ո Ն

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐ

Բոլոր երկիրներու համար՝ ՄԻՈՆԻ Տարեկան բաժնեգինն է
Անգլ. Շէլլ. 6 (Ամեր. Դոլ. 1.50) կամ անոր համարժէքը
Նուստնայ կամ վեցամսեայ բաժանորդագրութիւն չկայ.
ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ ԿԱՆԽԻԿ Է

Հասցէ՝ Rédaction de la Revue Arménienne ՏԻՈՆ
Patriarcat Arménien
JÉRUSALEM — Palestine

ՎԵՐՋԱՅԱԾ Է ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԻԻՆ

Հեղինակութիւն՝ Ս. Արուոյս երբեմնի Դիւանապետ

Տ. Հ. Թ. ՍԱԻԱԼԱՆԵԱՆՑԻ

Եւ գեղեցկաբան թարգմանութիւն՝

ԳԵՐ. Տ. ՄԵՍՐՈՊ ԵՊՍ. ՆՇԱՆԵԱՆԻ

Երկու սիրուն հասորներ, ընտիր քուղբ, մաքուր սպագրութիւն,
ԼԲ+1387 ուրածալ էջերով (89 պրակ): Զարդարուած արտաքին բնագրի
լուսասիւս նկարովը Հեղինակին: Սկիզբն ունի՝ Հեղինակին ու Թարգ-
մանչին յառաջաբանները, եւ Հեղինակին կենսագրութիւնը: Պատմու-
թիւնը կը տարածուի Երուսաղէմի հիմնադրութենէն մինչեւ 1872, վեր-
ջին դարերը՝ կարեւոր մանրամասնութիւններով եւ յոյժ հետաքրքրական
նորութիւններով:

Տպուած՝ Հնգգ. Պօղոս Փառա Նուպարի օժանդակութեամբ:

Կարդացէ՛ք եւ տեսէ՛ք թէ Հայ ազգը եւ Եկեղեցին ի՞նչ պայծառ
եւ ի՞նչ խոր օրջաններ անցուցած է Երուսաղէմի մէջ, եւ ի՞նչպէս
եկած հասած է այժմու նախանձելի դիրքին՝ անաւոր պայմաններու դէմ
հերոսական պայքարներէ ետք:

Վէպի մը նման հետաքրքրութեամբ կը կարդացուի: Ապսպրե-
ցէ՛ք սա՛ հասցէին:

Direction de l'Imprimerie Armenienne
Patriarcat Arménien
JERUSALEM Palesinot

Այս ընդարձակ գործին գինն է ՄԻՈՆ չորս շիլին կամ մէկ
տլար: Թղթասարի ծախքը, 15 ժրանք կամ 2,5 շիլին գնողին վրայ:

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՊԱՀՈՒԹԻՒՆԸ

(ՀՐԱՄԱՅՈՂՆԵՐ ԵՒ ՀՆԱԶԱՆԴՈՂՆԵՐ ՊԵՏՔ ԵՆ)

Երբ կարգապահութիւն կ'ըսենք՝ չկարծուի թէ բարեկրթութեան կամ քաղաքավարութեան կ'ակնարկենք։ Ասոնք շատ աննշան կը մնան մեծագոյն այն սկզբունքին քով՝ որ եկեղեցական նուիրապետութենէն անբաժանելի է, և այնքան կարեւոր։

Շատերու անծանօթ է այն, ոմանց կողմէ թիւր ըմբռնուած՝ և ուրիշներէ անտեսուած, թէպէտ անոր վրայ այս կամ այն տեսակէտէ ուշադրութիւն հրաւիրած են այս էջերը, և մերթ ակնարկութիւններ եղած են հայ կրօնական Մամուլին մէջ։

Կարգապահութիւնը բոլոր կազմակերպութեանց կեանքին ու յառաջդիմութեան էական պայմաններէն մէկն է։ Ընկերայնութեան գաղափարէն անանջատելի է, վասնզի անհրաժեշտ կը դառնայ առաջին վայրկեանէն՝ երբ անհատներ խմբաւորումներ կազմելու կը ձեռնարկեն։ Օգտապաշտական հնարք մըն է ան, որ կուռք—սկզբունքի մը վերածուած է մարդկային ընկերութեան մէջ։ Ամբողջին օգտին համար մասերու գործակցութեան առաջին պայմանն ըլլալով՝ իրեն գոյութեան պատճառ և նպատակ ունի խումբին շահը։ Այդ շահը զբաղած է խումբը կազմող անհատներուն կողմէ՝ անշուշտ որպէսզի ան վերագառնայ նորէն անհատներուն։ Շահ բառը կը գործածենք հոս իր սովորական և աշխարհիկ իմաստով։

Եկեղեցին ալ կազմակերպութիւն մըն է՝ ապրելու և յառաջդիմելու սահմանուած։ Կը ծառայէ որոշ նպատակի մը, և ըլլալով անհատներու խումբաւորում մը՝ այսինքն հաւատացեալներու ժողովը՝ այս աշխարհի վրայ իր գոյութեան պայման ունի կարգապահութիւնը։ Պարտքերու եւ իրաւունքներու ճիշդաւորում մը եկեղեցիին ալ մարմնին ջիղեր կուտայ, վասնզի եթէ ոչ մարդկային, գէթ մարդոցմէ կազմուած հաստատութիւն մըն է այն։

Ընդգծեցինք «ոչ—մարդկայինը», վասնզի այս հանգամանքը կ'որոշէ եկեղեցին ուրիշ կազմակերպութիւններէ, և կը դասաւորէ զայն տարբեր ստորագոյութեան մը ներքեւ։ Արդարեւ, եկեղեցին աստուածային հաստատութիւն մըն է։ Տէրը պիտի չինէր զայն (Մատթ. ԺԶ. 18)։ Աստուած գրաւ անոր մէջ իր պաշտօնեաները (Կոր. ԺԲ. 28)՝ Գրիստոս է անոր գլուխը (Եփ. Ա. 22, 23) կեն-

դանի Աստուծոյ կը պատկանի ան (Տիմ. Գ. 15)։ Այսպէս է՝ անշուշտ՝ վասնզի անոր պատճառն ու նպատակը աստուածային են միանգամայն։ Պատճառը՝ Աստուծոյ անսահման սէրը, և նպատակը՝ մարդոց սրբացումը և մերձեցումն առ Աստուած։

Յայտնի է ուրեմն՝ որ եկեղեցւոյ կազմակերպութեան և կարգապահութեան սկզբունքը ըստ էութեան — եթէ ոչ, չափով մը, ըստ ձեւին — կը տարբերի աշխարհիկ միւս կազմակերպութիւններէ։ Կարգապահութիւնը հոս հնարք մը չէ մարդոց դրամ մէկ նպատակը իրագործելու համար։ Մարդիկ չէ որ կը հետապնդեն իրենք իրենց շահը, այլ պարզապէս կը հնազանդին Աստուծոյ կամքին՝ որ իրենց շահը իրենց կը ցուցնէ։ Մնաց որ՝ այս շահն ալ տարբեր է աշխարհիկ կազմակերպութեանց հետապնդածէն։

Եկեղեցւոյ կառավարութեան մէջ ուղղութիւնը վերէն կու գայ։ (Զենք ակնարկէր անշուշտ տնտեսական կամ նիւթական գործառութիւններու՝ որոնք յարակից են հոգեորական-վարչական գործերու)։ Եկեղեցւոյ պաշտօնեաները — երբ մանաւանդ գիտակից սպասաւորներ են ասոնք — գործիքներն են Աստուծոյ կամքին, և իրենց իշխանութիւնը կը ստանան Անկէ ուղղակի, և ո՛չ թէ զիրենի բնորոշ մարդոցմէ։ Պօղոս Առաքեալ կը վարդապետէ. «Զգոյշ կացէք անձանց և ամենայն հօտիդ, յորում եղ զԱնդ Հոգին Սուրբ տնույն՝ նովուել զծողովուրդ Տեառն»։ Վերը ակնարկեցինք Ա. Կոր. ԺԲ. 28-ին։ Ս. Պօղոս հոն ալ եկեղեցւոյ պաշտօնեաները կը ցուցնէ որպէս «անոնք՝ զորս Աստուած դրաւ եկեղեցւոյ մէջ»։ Հոս է ահաւասիկ հանգոյցը մեր նիւթին։

Զեռնագործութեամբ Տիրոջ կողմէ իշխանութեան այդ տրւելութիւնն է (Մատթ. ԻԲ. 19, Յովհ. ԺԶ. 13, Մատթ. ԺԲ. 18, ևն) որ տարբեր շարժառիթներ կը դնէ եկեղեցւոյ պաշտօնէութեան՝ հրամայելու և հնազանդելու։ Կը դնէ նաև ծանր պարտաւորութիւններ՝ թէ՛ ստորագաս և թէ՛ դերագաս պաշտօնեաներու վրայ միանգամայն։

Ահա՛ այդ պարտաւորութեանց մասին տգիտութիւնը կամ անոնց անտեսողութիւնը, մէկ կողմէն թեմակալ եպս.ներէ և ծխատէր քահանաներէ, և միւս կողմէ եկեղեցւոյ անդամներէն և պաշտօնեաներէն, անգործութեան և կազմալուծութեան երևոյթին ներքեւ կը տառապեցնէ մեր եկեղեցին։ Անգործութիւն ըսինք՝ վասնզի այս բառը միայն բաւական է որակելու համար համեմատութիւնը մեր եկեղեցւոյն ըրածին և անոր կոչման իրմէ պահանջածին։

Թերութիւններ ձաղկող և յորդորներ տուող գրիչներ շատ ունինք. թերեւ չափէն աւելի շատ։ Անկարգապահութիւնը մենք չենք դատապարտեր իբր «ցեղային թերութիւն», ո՛չ ալ իբր ազգային նկարագրի պակասութիւն, ո՛չ իսկ իբր մեր պատմութեան ահաւոր պայմաններուն հետեանք։ Անոնք եթէ իբր բացատրութիւն ունէ արմէք ունին ալ՝ աննշան ու երկրորդական կը մնան, մեր համոզումով, մեր թերութեանց — զորս ազգէն աւելի անհատներու վերագրել ուղիղ կը դանենք — մեծագոյն պատճառին քով, այն է՝ քրիստոնէական կրօնի ճշմարտութեանց նկատմամբ տգիտութիւն կամ թերի ըմբռնումներ, կամ ալ անոնց հանդէպ սրտեռանդն ու մտադիւր նուիրումի պակաս։

Այս տգիտութեան և անկարգութեան ցաւալի ցուցադրութիւն մըն էր երկար տոնէն ի վեր Կալիֆօրնիոյ թեմին մէջ խնդիր եղած երբեմնի քահանայ, իսկ այժմ կար-

142

գալոյժ Խաչիկ Գոուզեանի ելոյթը: Գոուզեանի յանցանքին մանրամասնութիւնները անձանօթ են մեզի: Եթէ չենք սխալիր՝ անոնք չհրատարակուեցան ալ:

Գոուզեան պատժուեցաւ իրրեւ ըմբոստ և անկարգապահ՝ որքան որ կը յիշենք, և Կալիֆորնիոյ թեմակալ Առաջնորդ Գեր. Տ. Գարեգին Եպս. Տրապիզոնի կարգալոյժ յայտարարեց զայն և ըստ այնմ տեղեկագրեց Էջմիածին: Անկարգն ալ բողոքեց Էջմիածին — այս՝ իր արդար իրաւունքն էր, պէտք է ըսել — բայց Գեր. Հոգեւոր Խորհուրդը իրաւացի գտաւ Առաջնորդ Սրբազանին վճիռը: Գոուզեանի յանցանքին մանրամասնութիւնները գիտնալ անհրաժեշտ ալ չէ: Երբ Առաջնորդը կը վճռէ, և պատժուածին Գեր. Հոգ. Խորհրդին վճռաբեկման համար զիմուժը կը ձախողի՝ խնդիրը ալ ո՛չ մանրամասնութեան ո՛չ ալ աւելի հետաքրքրութեան կը կարօտի: Տ. Գարեգին Եպս. ի կողմէ կարգալուծման յայտարարութիւնը, ինչպէս նաև վերջերս հրատարակած յորդորագիրը խաղաղ ու անաչառ դատումի մը և քրիստոնէական հայրական ներող ոգիի մը բոլոր հաւաստիքները կ'ընծայեն: Գեր. Հ. Խորհուրդի երկար պաշտօնական վճռագիրը, որ ամբողջութեամբ հրատարակուած է Փարոս Հայաստանեայցի այս տարւոյ Յունվարի թիւին մէջ՝ լիովին կը հաստատեն ասիկա: Լսեցէ՛ք սակայն ժպրհութիւնը հետեւեալին, որ ինքզինքը Հյոգ. Առք. Ուղ. Եկեղեցիէն դուրս յայտարարելէ ետք՝ տակաւին «այնու վերապահել կը կարծէ իր քահանայական կոչումը և քահանայադործելու իրաւունքը»: . . .

Գոուզեանի խնդիրը՝ տեղական խնդիր մըն է անշուշտ, և մենք, այդ պատճառով, կանգ պիտի չառնէինք անոր վրայ՝ եթէ մեր խօսքը կարգապահութեան մասին չըլլար, նաև եթէ դէթ մասամբ այդ ըմբոստին խելքով պաշտօնեաներու մեր Եկեղեցիին մէջ հոս հոն գտնուելուն մասին կասկած չունենայինք:

Վերջապէս՝ այս անգամ կ'ուզենք շեշտել պէտքը մեր Եկեղեցիին մէջ հրամանի և հնազանդութեան: Մին՝ սիրով, արդար և վճռական. միւսը՝ դարձեալ սիրով, հեղութեամբ և անձնուիրութեամբ: Կրօնական-եկեղեցական խնդիրներու մէջ՝ կրօնական պարտաւորութիւններ են այս երկուքն ալ: Յետոյ՝ զինուորութիւն մըն է եկեղեցականութիւնը. պէտք չէ բնաւ մոռնալ ասիկա: Ամէն հրաման՝ բանակին յաղթութեան սիրոյն, ամէն հնազանդութիւն՝ դարձեալ նոյնին սիրոյն,

Մեր Եկեղեցւոյն վերականգնման ամէնէն անհրաժեշտ պայմաններէն մէկն է որ ունենանք Ս. Պողոսի հովուական թուղթերուն ոգիովը տողորուած՝ հրամայել գիտցող եպիսկոպոսներ, իրենց կարգին ըլլալով հնազանդ Հայրապետին: Եպիսկոպոսներ, արթուն՝ ուղղափառ վարդապետութեան անաղարտ պահպանումին, նախանձախնդիր՝ եկեղեցւոյ աւանդութեանց ամբողջ մնալուն, խստապահանջ՝ քրիստոնէական բարոյականի մարդկային տկարութեան ներածին չափանիշերի դորձագրութեան. և հարկ եղած ատեն խարաղանն ի ձեռին՝ երբ պէտք ըլլայ կեղծաւորներն ու անհաւատները Աստուծոյ Սուրբ Տունէն դուրս հանել, հարկ եղած ատեն պատրաստ իր աստուածատուր իշխանութիւնը գործածելու պայծառ որոշողութեամբ մը, ի ձեռին ունենալով պատժի և վարձատրութեան զէնքերը:

Միւս կողմէն պէտք են նաև իրմէ գերադասին օրինաւոր հրահանգներուն փութով հնազանդիկ գիտցող քահանաներ կամ վարդապետներ, անձնուէր՝ ժողովուրդի ծառայութեան մէջ, թանկագին գործակից՝ իրենց առաջնորդին, ազգեցիկ օրինակ հաւատացեալներու, և սիրող ուսմանց:

Պարտաճանաչ ու կարգապահ — ահաւասիկ մեր բոլոր հայ եկեղեցականներէն պահանջուած յատկութիւններէն մէկը՝ և շատ կարեւոր մէկը՝ նուիրապետութեան ո՛ր աստիճանին վրայ ալ որ ըլլան անոնք:

ԿՐՈՆԱԿԱՆ

ՈՉԻՆՉ՝ ՄԱՐԴԿՈՐԷՆ

(Զ. Կիր. Յիսնակաց)

(Երբ. է. 11-25)

Ոչ ցեղային զգացումը, որ տրեան խտրանքի անխմաստ պայմանագրականութիւն մըն է, բոլորովին աւելորդ՝ հոգեւոր գործերու կարգին մէջ. ոչ կոյր յարգանքը օրէնքին, որ զիւրաբեկ փորձառութիւններով եզրակացուած սկզբունք մըն է յաճախ, ժամանակաւոր արժէքներու վրայ միայն յեցած, և ոչ մոլեռանդ յարումը աւանդութիւններուն, որոնք միշտ առողջ զգացումի մը շուրջը չէ որ կը խոնեն ամբոխային խանդավառութիւնը. այս երեքէն ոչ մին, առանձնաբար, և ոչ ամէնքը, միասնաբար նոյն իսկ, պէտք չէ առաջին և կարեւորագոյն գերը կատարեն Աստուծոյ պաշտօնէին անուանումի գործին մէջ:

Այդ երեք պայմանները, ինչ ինչ տեսակէտներով, և որոշ չափով մը, կրնան թերեւ ծառայել նպատակի մը, երբ աշխարհի հետ կապուած և յարափոփոխ դրութեանց ընթացքով յառաջացող իշխանութեան մը վրայ է խնդիրը: Բայց երբ գաղափարական և հոգեւոր աշխատանքի մը կամ ծառայութեան մը հարկն է որ կը խօսի, զգացընելով վարչական ճշդումներու անհրաժեշտութիւնը, զսպանակները պէտք է շարժին ոչ թէ երկրաւոր նկատումներու առօրեայ ազդեցութիւններէն, այլ անկորնչական կեանքի մը հայեցողութենէն բղխած համոզումներէ միայն:

Կրօնքը գերազանցօրէն խորհուրդ է և կեանք հաւասարապէս. խորհուրդ՝ իրրեւարտայայտութիւնը անըմբռնելի բայց մեր էութեան մէջ մշտապէս գործօն այն օրէնքին, որ մեր սիրտն ու միտքը դէպի անսահմանը կը մղէ շարունակ. և կեանք՝ իրրեւ ներդաշնակուած համագործութիւնը հոգւով և զիտակցօրէն ապրուած փորձառութիւններու, որոնց մէջ աստուածայինին զգացողութիւնն է որ միշտ գերակշիռ կը հանդիսանայ քմահաճոյքի խաղերուն և կիրքի բռնկումներուն մէջ: Այս պատճա-

ռաւ, տեսակէտը՝ ուրիշ հարկ պիտի ըլլայ ճշդել առնուելիք ուղղութեան գիծը, պէտք է կանգնի մարդկային հաշիւներէ վեր բարձրութեանց վրայ միայն, որպէսզի հնար ըլլայ տեսնել և որոշել թէ կրօնի պաշտօնէութեան ընտրելիին վրայ իսկապէս կա՞ն իր կոչումին ստոյգ արժանաւորութիւնը երաշխաւորող այդ երկու պայմանները. մաքուր խորհուրդի և ճշմարիտ կեանքի շնորհները:

Հին Ուխտին մէջ, ուր կրօնքը, որեւէ բան ըլլալէ առաջ, Օրէնք էր ամենէն աւելի, քահանայութիւնը չկրցաւ ոչ իր կոչումին պահանջները արդարացնել բոլորովին, և ոչ ալ ասպարէզին պայմանները նոյն իսկ իրականացնել. որովհետեւ հոգեկան սկզբունքի վրայ հիմնուած նուիրապետութիւն մ'ըլլալէ աւելի՝ մարմնական կամ նիւթական մտայնութեամբ կազմակերպուած դասակարգութիւն մըն էր մանաւանդ, որ, առանց խիստ բարոյական պայմանաւորումներու, և աւելի ֆիզիքական կազմի և վայելչութեան հանգամանքներու ուղղորդութիւն ընծայելով, միակ ցեղի մը — Աւետականին — յանձնուած էր Աստուծոյ ծառայութեան և ժողովուրդին հոգեւոր սպասարկութեան գործը ամբողջ: Այս պատճառաւ, հեռու՝ մարդկային հօգին կատարելութեան հասցնելէ, հազիւ կրցաւ անոր ներշնչել նախադասումը այն «ազնուական յոյս»ին, որ աստուածամեծ կեանքին կամ փրկութեան գաղափարին առաջին ճաճանչն է, մարդկային զիտակցութեան մէջ նշուած:

Նոր Ուխտին մէջ, ուր Շնորհքն ու Ճշմարտութիւնը, այսինքն սէրն ու արդարութիւնը — իրրեւ Հաստատութեան և Զօրութեան զուգահեյ սիւնները տաճարին — առաջին օրէն իրենց վրայ կրեցին Հաւատքին կաթողիկէն, պաշտամունքին հոգիացման հետ փոխուեցաւ և սրբազործուեցաւ նաեւ պաշտօնին նկարագիրը: Քահանայութիւնը, զիրքի և տոհմի մարդկային հանգամանքներէն զատուած և վերացուած, բոլորովին հիմնուեցաւ աստուածային ընտրութեան և կոչումի իրականութեան՝ այսինքն բովանդակապէս հոգեւոր և բարոյական արժանիքի փաստերու վրայ. անոր խորհրդապատկերը եղաւ Մեկքիսիոյ եկեղեցին, նահապետական յիշատակներու հի-

նաւուրց խորքին վրայ՝ մեռական յոյսերու և մարդարէական տեսիլներու շղթաններով գեղերփնտած գաղափարական գէմք մը, որուն լիուլի մարմնացումը եղաւ Քրիստոս, իրրեւ աստուածային երդումով հաստատուած և նուիրագործուած քահանայութեան մը սուրբ, անմեղ, անարատ, մեղաւորներէ զատուած և երկինքէն ալ վեր բարձրացած յարացոյց տրւարը:

Յարացոյց այդ տրւարին խորհուրդը պէտք է ընդմիջաւ անեղծ և անշարժ մնայ Քրիստոնէութեան բարոյականին մէջ և Եկեղեցւոյ հոգեւոր տնտեսութեան դաշտին վերեւ, իրրեւ ազդարար պատգամ՝ յիշեցընելու մարդոց իրենց պարտականութիւնները հոգեւոր մշակներու ընտրութեան պատասխանատու և անաւոր զործին մէջ:

Թէև մարդոց ձայնով բայց Աստուծոյ կամքով միայն հարկ է որ ընտրուի Աստուծոյ պաշտօնեան:

Ոչինչ՝ մարդկօրէն:

Որպէսզի իրեն միջոցաւ Աստուծոյ մերձեցողները կարենան կատարելապէս վայելել փրկութեան բերկրանքը, պէտք է որ ընտրուի իր անձին վրայ փայլեցնէ աստուածաշնորհ քահանայութեան մը յատկանիշները, ուստի և հարկ է որ անոր ընտրութեան զործը չազդարարի մարդկային խեղ կամ խեղ նկատումներու ընդմտումներով:

Թ. Ե. Գ.

ՇԱԲԱՐԱՊԱՀՈՒԹԻՒՆԸ ՀՐԷՈՒԹԻՒՆ Է

Եւ (Յիսուս) բաւ ամոնց. Շաբարը մարդու համար եղաւ եւ ո՛չ թէ մարդը շաբարին համար: Ուրեմն որդի մարդոյ շաբարին ալ Տէրն է. (Մրկ. Բ. 27, 28. Մար. ԺԲ. 8. Ղկա. 2. 5):

Քրիստոնէութիւն և Հրէութիւն բոլորովին տարբեր բաներ են, և այդ տարբերութիւնը, զարեւու ընթացքին, այնքան շեշտուած է որ երկու կրօններ ստացած են իրենց մասնաւոր կնիքը: Հրէութիւնը եղած է, հակառակ մարդարէական ազդարարութիւններու, աւելի ձեւի եւ ծէսի կրօնք, իսկ Քրիստոնէութիւնը հոգեկան կրօնք մը:

Այս իրողութիւնը նոյն իսկ քրիստոնէութեան արշալոյսին մէջ շեշտուեցաւ նշանաւոր հրեայի մը կողմէն, որ ո՛չ միայն ծագումով հարազատ հրեայ մըն էր, այլ նաեւ փարիսեցի հրեայ մը, որ մեծ նախանձախնդրութեամբ ուզեց խեղդել քրիստոնէութիւնը իր որրանին մէջ, բայց օր մը, ողջմտութիւնը ցնցեց զինքն, հրաշալի պարագաներու մէջ բացուեցան իր հոգւոյն աչքերը, մկրտուեցաւ, քրիստոնեայ եղաւ, և ըսաւ իր հին կրօնակիցներուն և դաւանակիցներուն թէ դուք Սուրբ Գիրքը չէք հասկընար, պէտք է գիտնալ որ օրէնքը (հին) գալիք բաներուն չուրքն էին և ո՛չ թէ այն բաներուն բուն կերպարանքը (Յբր. Ժ. 1.). հետեւաբար ալ մէկը թող չդատէ ձեզ ուտելու կամ խմելու, կամ տօներու կամ ամսագլուխներու կամ շաբաթներու կողմանէ. որոնք գալիք բաներուն չուրքն են (Ղկա. Բ. 16, 17): Աւետարանն ալ կ'ըսէ. Հինը նորի հետ պէտք չէ խառնել. երկուքը միասին չեն երթար. հին տիկին մէջ նոր գինի չի դրուիր, ո՛չ ալ հին զգեստի վրայ նոր կտոր մը կրնայ դրուիլ իրրեւ կարկտան (Մար. Թ., Մրկ. Բ., Ղկա. Ե.): Պէտք չէ կապուիլ Ս. Գրոց տառին, այլ ատոր ներքին իմաստին կամ հոգիին. որովհետեւ գիրը կը սպաննէ, բայց հոգին կ'ապրեցնէ (Բ. Կրկն. Գ. 6):

Անոնք որ Հին կտակարանի տառին փակչելով կ'ուզեն քրիստոնէութեան մէջ հրէական սովորութիւնները պահել, բոլորովին կը սխալին: Առաքեալներու ատեն երուսաղէմի Եկեղեցւոյն մէջ, հրէութեանէ քրիստոնէութեան դարձողներ ուզեցին պահել կարգ մը հրէական սովորութիւններ. Առաքեալներ ժողովի մը մէջ քննեցին այդ խնդիրը եւ նկատի առնելով նորադարձներու հոգեբանական վիճակը եւ մտայնութիւնը թոյլատու ոգիով որոշումներ տուին. բայց հետզհետէ երբ Եկեղեցին զարգացաւ, մեծցաւ, և քրիստոնէութիւնը սքանչելի յառաջդիմութիւն բրաւ հեթանոս ժողովուրդներու մէջ, այն ատեն քրիստոնէական ըմբռնումներու համեմատ կարգ կանոն դրուեցաւ Եկեղեցւոյ մէջ: Քրիստոնէական Եկեղեցին հրէական Ս. Գիրքը ընդունեցաւ, ատոր տառէն աւելի հոգիին կարեւորութիւն տալով. վասն զի Յիսուս-Քրիստոս ըսաւ. Ես եկայ Օրէնքը

(Հին Կտակարանը) կատարելագործելու և ո՛չ թէ քայքայելու :

Այդ կատարելագործումներէն մէկն էր Շարաքի պահպանութեան ըմբռնումը : Յիսուս-Քրիստոսի ժամանակակից հրէութեան մէջ Շարաքի պահպանութեան կանոնները խիստ էին և բարդ միանգամայն : Երեսուն ինը տեսակ գործեր կային զորս պիտի չընէր օրինապահ հրեայ մը . բայց Յիսուս ցոյց տուաւ թէ աւելորդ բաներ էին ատոնք և յաճախ հակասութեան մէջ կը ձգէին Հրեաները , որոնք ստիպողական հարկերու տակ այլևս չէին յարգեր օրէնքը . այսպէս՝ եթէ ոչխար մը փոսի մէջ ինար հրեան կը հանէր զայն փոսէն (Մքր. ԺԲ. 11), առ իր եղբ կամ էլը կը քակէր մօտերէն եւ կը տանէր ջուրի (Ղլւ. ԺԳ. 15) . մինչ այսպիսի գործեր հակառակ էին շարաքապահութեան կանոնին (*) :

Այս է պատճառը որ հին օրէնքը կատարելագործող Յիսուս-Քրիստոս շարաք օրերը կը կատարէր իր բժշկութիւնը հակառակ եղած զիտողութիւններու , և ինքն էր որ մատնանիւ կ'ընէր շարաքապահութեան մէջ ի գործ դրուած հակասութիւնները :

Քրիստոնէութեան մէջ հրէական շարաքը իր տառական իմաստով հասկցողներ և շարաքապահութիւն քարոզողներ ստոյգ հակասութեան մէջ են . որովհետեւ Քրիստոնէութիւնը իր գրեթէ 2000 տարուան կեանքին մէջ ո՛չ միայն հեռացած է հրէական ըմբռնումներէն , այլ նաեւ իրրեւ հոգեկան կրօնք մը՝ իր իսկ պատմութեան

մէջ յառաջդիմութիւններ ըրած է , այնպէս որ այսօրուան քրիստոնէութիւնը , իր աստուածաբանութեամբ , իր կարգուկանոնով նոյն չէ առաքելական զարու քրիստոնէութեան հետ : Քրիստոնէութիւնը յառաջդիմական է սկզբունքով . առ չի կրնար քաքացած օրէնքներու , ըմբռնումներու և բառերու կրօնք մը ըլլալ : Քրիստոնէութիւնը հին օրէնքը կ'ընդունի այնպէս ինչպէս Յիսուս-Քրիստոս և իր առաքեալները ընդունեցան զայն , այսինքն օգտուելով առնոր սկզբունքէն և հոգիէն քան թէ տառէն :

Շարաքի պահպանութեան մէջ ալ քրիստոնէութիւնը հետեւեցաւ միեւնոյն ուղութեան : Այո՛ , եօթնեակի մը մէջ օր մը հանգիստ ընել և իրրեւ Տիրոջ նուիրուած օր՝ զայն սուրբ պահել , հին օրէնքին զըլխաւոր արամադրութիւններէն մէկն է : Եւ քրիստոնէութիւնը , նոյն իսկ առաքեալներու ժամանակէն , հանգիստի օր մը ընդունած է եօթնեակին առաջին օրը , միաշարաքը կամ կիրակին (տէրունի օր) , Փրկչին Յարութեան յիշատակին :

Ուրիշ կէտ մը . շարաքապահութեան քրիստոնէայ(?) պաշտպանները ժամանակագրական սխալի մէջ են , և պատմականապէս բոլորովին խախտու է իրենց գիտցածը երբ կը պնդեն հին օրէնքի Շարաքին վրայ :

Վասն զի նորագոյն ուսումնասիրութիւններու արդիւնքով գիտուած է որ Շարաքը , եօթնեակին 7րդ օրը , Հրէից մէջ նուիրուած էր Ենօվային , միանգամայն օր մըն էր հանգստեան , այսինքն առանին և հոգային աշխատութիւնները զադրեցնելու օր մը . — մարդասիրական սկզբունքով հանգիստ տալ վեց օր աշխատած , յոգնած մարմին : Ստուգել Հրէից մէջ Շարաքը իսկապէս հանգիստի օր մըն էր իր ծագումով , և յետոյ է որ եղաւ կրօնական օր մը , Ենօվային նուիրուած , հրեայ ժողովուրդին քաղաքակրթական յառաջդիմութեան համեմատ , զոհ ընելու օր մը , երկիրպաղութեան համար հաւաքումի օր մը , վերջապէս պաշտամունքի օր մը սինականներու մէջ , կամ ինչպէս Յիսուս-Քրիստոս ըսաւ՝ օր մը որ մարդու համար եղաւ . օր մը , որ հանգիստի օր ըլլալով հանդերձ պիտի ըլլար կրօնական կամ հոգեւոր կեանք

(*) Ամէն ազգի եւ ժողովուրդի մէջ կան աղէկ կամ գէշ օրերու նախապաշարումներ , այսինչ եւ այսինչ գործը ընելու եւ չընելու սովորութիւններ : Հրէից մէջ ալ կային այդպիսի նախապաշարումներ եւ սովորութիւններ : Կոյ՛ ցանկ մը , որուն համեմատ արգիլուած էր շարաք օրը ընել սա տեսակ գործեր . հերկել , սերմանել , հնձել , որայ կապել , կամենել , հոսել , մաքրել , աղալ , մաղել , շաղել , եփել , բուրդ խոզել , լուալ , զգել , ներկել , մանել , հինել , երկու ծոպ շինել , երկու թել ոլորել , երկու թել զատել , կապել , քակել , երկու հանգոյց ընել , երկու հանգոյց շինելու համար թել կարել . որս ընել , զենուլ , մորթել , աղել , կաշի շինել , մազերը հանել , կարել , երկու նամակ գրել , գրուածը քերթել նորէն երկու նամակ գրելու համար , շէնք շինել , փլցնել , կրակ մարել , վառել , մուրճով զարնել , քան մը տեղէ տեղ փոխադրել :

քի օր մը, խորհելու համար Աստուծոյ եւ աստուածայիններու վրայ: Հետեւորար Շաբաթ օրեր գործ չընելը պէտք է հասկցուի ո՛չ թէ տառական առումով, այլ հոգեկան իմաստով. վասն զի, ինչպէս որ Յիսուս-Քրիստոս սորվեցուց, արգիլուած էր բարի գործեր ընել շաբաթ օր: Բայց ժամանակ անցնելով, Շաբաթին ճառարան խնայք աւելի տեղ գրաւեց նախապաշարեալ միտքերու մէջ եւ այնպէս կարծուեցաւ որ ունէ գործ ընել կը նշանակէ սրբապղծել Շաբաթը: Հրեայ միտքը այս վիճակին մէջ էր երբ Յիսուս-Քրիստոս շաբաթ օրեր կը կատարէր բժշկութիւնները, կը քարոզէր սինակոններու մէջ, եւ ուժգին շնչաով կ'ըսէր. Շաբաթը մարդու համար եղաւ եւ ո՛չ քի մարդը շաբաթի համար:

Արդ, կարելի չէ բացատրել թէ ինչպէս քրիստոնեայ մը կրնայ հրէական Շաբաթը պահել փոխանակ կիրակիի, փակչելով սուրբգիրքի տառին եւ ո՛չ թէ հոգիին:

Շաբաթապահութեան անպատեհութիւնն ու հակասութիւնը ակնյայտնի է ո՛չ միայն պատմութեան ուղեւորացներով, այլ նաեւ նոյն իսկ տոմարագիտական հաշուով:

Ո՛վ կրնայ ըսել թէ այսօրուան շաբաթը տառական իմաստով այն շաբաթ օրն է, որուն վրայ է խնդիրը թէ՛ Հին եւ թէ՛ Նոր Կտակարաններու մէջ: Լուսնի շարժումներուն եւ շրջաններուն համեմատ եղած հաշիւներ հաստատուն չեն. հետեւաբար, բառին դասական իմաստով, նոյն ինքն օրէնքով հրամայուած եւ Հրէից պահած շաբաթ օրը նոյն չէ, ամսաթիւի հաշուով, այսօրուան շաբաթ օրերուն հետ: Ուրեմն թէ՛ Հրեաներ եւ թէ՛ քրիստոնեայ շաբաթապահներ հակասութեան մէջ են՝ այնպէս կարծելով որ իրեւ թէ իրենք օրէնքով հրամայուած շաբաթ օրն է որ կը պահեն. ընդհակառակը, եօթնեակի մէջ կը պահեն եօթներորդ օրը (շաբաթը):

Միևեւոյն գիտողութիւնը կիրակի օրունան մասին:

Ըսինք թէ Յիսուս-Քրիստոսի Յարութեան յիշատակին՝ քրիստոնեայ աշխարհի համար միաշաբաթի օրը եղած է օր Տեսնեալ կամ Տեսնելի օր (= Կիրակի) եւ օր հաճախեալ: Արդ՝ քրիստոնէութեան համար կարեւորն է կիրակի օր մը, եւ ո՛չ թէ լուսնի հաշուով ճշգրտած կիրակի օրը, վասն զի

շաբաթական է լուսնային ամիսը եւ կարելի չէ որ եօթնեակին օրերը հանդիպին հաստատուն ամսաթիւերու:

Կարեւոր է նաեւ գիտնալ թէ Քրիստոնէութիւնը ո՛չ թէ հրէական Շաբաթը վերածեց կիրակիի, այլ բոլորովին մէկդի թողուց զայն (հրէական Շաբաթը) եւ ընդունեցաւ կիրակի օրը, նոյն ինքն Առաքեալներու ժամանակ, «Եւ միաշաբաթի օրը (գրաբարը՝ «յաւուրն շաբաթուց») երբ ժողովուրդ էինք հաց բեկանելու» (Գործք. Ի. 7): «Ամէն միաշաբաթին ձեռքով ամէն մէկը իր քով թող զանձէ (պահէ) ինչ որ կը յաջողի» (Ա. Կորնթ. ԺԶ. 2): «Եւ կիրակի օրը Հոգին իմ՝ վրաս եկաւ» եւայլն (Յայտ. Ա. 10):

Քրիստոնէութեան առաջին տարիներուն մէջ շատ պարզ էր կիրակիին ըմբռնումը իրեւ զուտ քրիստոնէական հաստատութիւն, եւ ո՛չ թէ հրէական Շաբաթին տեղ եղած կարգադրութիւն մը, բայց յետոյ կամաց կամաց սկսաւ շփոթը եւ այնպէս կարծուեցաւ թէ կիրակին գրուած ըլլայ փոխանակ Շաբաթի:

Այս ծանօթութիւններն ու բացատրութիւնները բաւական կը համարինք անոնց համար, որ իրողութիւնները եղածին պէս հասկնալու չափ ողջմտութիւն ունին:

Անոնք որ շաբաթապահութեան վրայ կը պնդեն, կը ժողովեն Հին Կտակարանի մէջ ի նպաստ հրէական Շաբաթի ըսուած համարները, եւ այնպէս կը կարծեն որ շաբաթապահներուն միայն վերապահուած է փրկութիւնը: Ասոնք խաբկանք են պարզապէս: Ճշմարիտ քրիստոնեաներ, որոնք ստուգիւ լուսաւորուած են Աւետարանի լուսով եւ կ'ապրին քրիստոնէական կեանք մը եւ հաւատարիմ են իրենց Մայրենի եկեղեցւոյն, պէտք չէ տարուին ա՛յն քարոզիչներէն եւ սերմանաքաղներէն, որոնք խօսքի վաճառականներ են, Ս. Պօղոսի բացատրութեամբ (Բ. Կորնթ. Բ. 17), եւ լեցուցած են իրենց զանկը Հին Կտակարանէն ընտրուած համարներով եւ հատուաներով, փակչելով անոնց տառին, եւ տունէ տուն եւ տեղէ տեղ պտտելով կ'ապականեն բարի եւ միամիտ հոգիները եւ կը կարծեն որ արձագանդ կ'ըլլան ճշմարտութեան. ընդհակառակը այնպիսիներ կը մեղանչեն ճշմարտութեան դէմ, որոնք իրենց

հացին եւ հանգիստին համար ծախսուած ողորմելի մարդիկ են, հոգիներու փրկութիւնը կը փնտռեն Սուրբ Գիրքի տառերուն մէջ եւ ո՛չ թէ տոռնց հոգեւոր իմաստին մէջ, եւ մերթ զիտնալով եւ շատ անգամ չգիտնալով գործիք եւ պատկանդարան կ'ըլլան աղանդամիտներու ձեռքը: Այսպիսիներուն նկարագիրը պիտի ուզէինք տեսնել Բ. Տիմոթ. Գ.ի մէջ, բայց այնքան չենք ուզեր յառաջ երթալ, միայն կ'ըսենք Առաքեալին հետ թէ «անոնք միշտ կ'ուսանին, բայց չեն հասնիր ճշմարիտ գիտութեան»:

Հայ շարթապահներ աւելի լաւ կ'ընեն եթէ իրենց համոզումով ու հաւատքով ապրին եւ չապականեն ուրիշներուն միտքը:

Առաքեալին հետ կ'ըսենք անոնց բաւմիտ զոհերուն.

— Կը դարմանամ որ այդպէս շուտով ուրիշ աւետարանի կը փոխուիք անկէ՞ որ ձեզ կոչեց Բրիստոսի շնորհքին: Ձկայ ուրիշ աւետարան մը. միայն թէ կա՛ն ոմանք որոնք կը խռովեն ձեզ եւ կ'ուզեն խանգարել Բրիստոսի աւետարանը: Բայց եթէ մենք կամ երկինքէն հրեշտակ մը գայ, եւ աւետարանէ ձեզի անկէ տարբեր աւետարան մը, զոր մենք աւետարանեցինք ձեզի, նոյնեալ ըլլայ: Ինչպէս յառաջ ըսինք, հիմայ նորէն կ'ըսեմ, եթէ մէկը ձեր ընդունածէն տարբեր աւետարան քարոզէ ձեզի, նզովեալ ըլլայ (Դղժ. Ա. 8, 9):

Անոնք որ քրիստոնեայ են եւ չեն հասկընար ու չեն հաւատար Յիսուս-Քրիստոսի խօսքին թէ շաքաք մարդու համար եղաւ եւ ո՛չ թէ մարդը շարաթի համար, պէտք է որ քրիստոնեայ համարուին:

Թլփատութիւնն ալ Հին Կտակարանի մէջ Շաքաքի չափ եւ անկէ աւելի կարեւորութիւն ունեցող խնդիր մըն է. անթըլփատները կը համարուին պիղծ: Շարթապահներ, որոնք փակչած են հին օրէնքի տառին, ինչո՞ւ համար Թլփատութեան օրէնքը չեն պահեր: Հին օրէնքը միայն Շարթի շուրջ կը դառնայ: Հակասութիւն մը չէ՞ տարկաւ: Եսայիի ԻԴ. 5, 6 համարները, որ շարթապահներուն բարի հոգիները խռովելու համար, կը դառնայ իրենց դէմ, «որովհետեւ երկիրը պղծուեցաւ իր բնակիչներով. քանզի անոնք զանց

ըրին Տիրոջ օրէնքը. փոխեցին անոր հրամանները եւ խափանեցին յաւիտեական ուխտը. այս պատճառաւ նոյնք կերաւ երկիրը, որովհետեւ անոր բնակիչները մեղանչեցին, ասոր համար անոր բնակիչները աղքատ պիտի ըլլան եւ քիչ մարդիկ պիտի մնան»:

* * *

Շարթապապահութեան մասին պիտի չը գրէինք այս տողերը ՍԻՈՆԻ սուղ սիւնակներուն մէջ, եթէ մասնաւոր խնդրանք մը ուղղուած չըլլար մեզի Փռնասայէն Ս. Հ.ի կողմէն, որու նամակէն կը քաղենք հետեւեալ տողերը:

— «Ձորս տարի է կը բնակիմ Տիկ. Գափամանեանի ընդարձակ շէնքը, ուր սկիզբէն ի վեր բողոքական թէ շարթապահ հայ քարոզիչներ կիրականօրեայ ժողովներ սարքելով կը շահագործեն միամիտ հայ վարձակալներու հաւատքը: Գրեթէ 30 ընտանիքի կը հասնինք. երկու տարի յառաջ ջերմեռանդ կ'ին մը կըցան որսալ: Խեղճ կ'ինս ալ, բնական է, կը յաճախէր «Աստուծոյ խօսք» ըսելով. թէ՛ ես եւ թէ՛ ծնողքնիս, առանց գուշակելու հետեանքը, միամտաբար կը թոյլատրէինք: Յունիս ամսոյ կ'իստեն յաջողեցան վերջապէս կնոջս հաւատքն ալ յեղաշրջել, անարգել տալով Եկեղեցին իր պաշտամունքով, ձէսերով եւ հոգեւոր վարչութիւնով. եւ հակառակ այնքան ստատելու՝ Մոռնի եղերքը մկրտուիլ կ'երթայ զաղտնարար՝ երեք զաւակներով»: Յետոյ կը նկարագրէ իր կնոջ հետ ունեցած առտնին վիճաբանութիւնները եւ խըռովութիւնները այս մասին, որուն արդիւնքը կ'ըլլայ կնոջ վերադարձը իր Մայրենի Եկեղեցին:

Բայց հայ շարթապահ որսորդները դուր եւ զաղար չունին. իրենց բոլոր տարօրինակութիւնները կ'աշխատին եղեր հաստատել ՍուրբԳիրքի վկայութիւններով. դէմ կը խօսին եղեր խաչի եւ սրբոց բարեխօսութեան. իրենց թիրթիւ ալ ձրի կը ցրուեն եղեր հայ ժողովուրդին մէջ, եւ վերջապէս, նամակագիրը կը խնդրէ որ այս նիւթերուն վրայ գրուի ՍԻՈՆԻ մէջ եւ ժողովուրդը լուսաւորուի:

Ասոնք նորութիւններ չեն Բրիստոնէութեան պատմութեան մէջ, ինչպէս նաեւ

հայ ժողովուրդի համար: Միայն, շատ ցաւալի է որ հայ դազութեանը մէջ հայ անունը կրող՝ շահատէր և կրօնամոլ մարդիկ հանգիստ չեն թողուր պարզամիտ ժողովուրդը:

Քրիստոնէութիւնը կեանք է և ո՛չ թէ շարաթապահութիւն կամ յարանուանութիւն: Իւրաքանչիւր քրիստոնէական եկեղեցի կը փրկուի իր հաւատքով: Հայաստանեայց եկեղեցւոյ հաւատքը, պաշտամունքը, կարգուկանոնը, եայլն, բաւական եղած են մինչև հիմայ և ե՛ն, իր զաւակները դաստիարակելու համար համաձայն Աւետարանի կրօնական ճշմարտութիւններուն և ոգւոյն:

Մեզ համար աւելորդ և անօգուտ կը համարինք համոզել շահատէրները, կրօնամոլները և վարձկան մշակները: Առաքելը կ'զգուշացնէ իր աշակերտները այսպիսի պարագաներու մէջ՝ ըսելով թէ պիղծ և անոտի խօսքերէն հեռի կեցիր... և այլն (կարդացէ՛ք Բ. Տիմ. Բ. Գլուխը):

Անոնք որ հին օրէնքի վրայ կը պընդեն, և նոյն իսկ Յիսուս-Քրիստոսի խօսքերը յառաջ կը բերեն իրեն վկայութիւն հին օրէնքին պահպանման (Մք. Ե. 18), պէտք է գիտնան որ Մարկոսի Աւետարանին համաձայն, Փրկչին ուղղակի իր իսկ խօսքերուն համար ըսաւ թէ երկինք և երկիր պիտի անցնին, բայց իմ խօսքերս պիտի չանցնին (Մրկ. ԺԳ. 31): Եւ Փրկչին խօսքերէն մէկն ալ է. Շարաքը մարդու համար եղաւ և ո՛չ քի մարդը շարաքին համար:

ԲԱՏԿԷՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

ԽՈՐՀԱՆՈՒՄ ԵՒ ԽՈՍՔ

Երկ և կարիչ լինելի, Բարեգործութիւնը կը և կարիքի՝ ֆողը դիմելի՝ իրեն Աստուծոյ ինքն, և մասը շրջումի՝ իրեն Լուսինին. իսկ եւ խախտիչսութիւնը՝ ընդհանրապէս, փողը քեռնի՝ իրեն Համար:

*

Ամեն ինչ վնասակար է անոր՝ որ քարիին գիտութիւնը չունի:

Ս. ՅԱՆՈՒՄ ԲԵՄԵՆ

«ԳԻՆԻՆՈՑ ՈՒՆԻՆ»

(Յովն. Բ. 1-11)

Յիսուսի մկրտութենէն երեք օր ետքը Գալիլիոյ Կանա Քաղաքին մէջ հարսանիք մը կար: Յիսուս հրաւիրուած էր իր մօր և քանի մը աշակերտներու հետ. զայն. ինչու որ Ան կը մօնէր ընկերային բոլոր խաւերու մէջ: Հարսանիքի մէջ ուրախութեան գլխաւոր նիւթը կազմող զինքն պակսեցաւ: Ի՞նչ ընել: Տիրամօր խնդրանքին վրայ տեղի տուաւ Յիսուս: Մարմարէ ջրամանները լեցուցին ջրով, Յիսուսի բերին, և ահա աստուածային զօրութիւնը յայտնուեցաւ. ջուրը գինիի փոխուած էր: Աստուածորդին իր փառքը յայտնեց. հրաւիրեալները աստուածատուր գինին վայելելով ապուշ կտրեցան, իսկ աշակերտները հաւատացին:

* * *

Ս. Ծննդեան առաւել և անկէ շարաթ մը վերջ Հայց. եկեղեցւոյ մէջ երգուեցաւ սրբազան Բանաստեղծին հանճարեղ ներշնչումը, որու համաձայն Քրիստոս փեսայ է, եկեղեցին՝ հարս, Յովհաննէս՝ փեսաւէր և հաւատացեալները՝ հրաւիրեալ՝ հոգեւոր հարսանիքին: Սակայն, զժբախտաբար չունինք հարսանիքի գինին. մեր ամանները պարզ ջուրով լեցուած են: պէտք է որ անոնք պատուական գինիի փոխուին Յիսուսի ձեռամբ. այսինքն մեր սրտերը լեցունին աստուածային Ս. Հոգիով, առանց որու ուրախութիւն, հոգեւոր հարսանիք, անմահական կեանք չկայ: Մենք պարզապէս վերնատունը քաշուած աշակերտներ, պէտք է որ առաքեալ ըլլանք, քողցուած լից ըլլալով Ս. Հոգիով՝ որ մեր սրտերը ոչ թէ միայն անսպառ ուրախութեամբ կը լեցնէ, այլ նաեւ մեր միտքն ու հոգին կը լուսաւորէ և մեզի կուտայ առիւծի սիրտ մը և հրեղէն լեզու մը: Աստուածային շնորհքը, սակայն, կը հանգչի միայն անոնց վերայ որոնք «սուրբ են սրտիւք»: Դժբախտաբար ծնողքներ այժմ իրենց զաւակներու մաքուր սրտէ աւելի սուր միտք կ'երազեն, առանց անդրադառնալու սա բացայայտ ճշմարտութեան՝ թէ մտքով զար-

գացած շատ մը դէմքեր սայթաքելու հա-
կամէտ են, մինչդեռ սրտով ճոխացածներ
անըստգիււտ գնացք մը ունին կեանքի փոր-
ձանաւոր ասպարէզին մէջ: Երանի՜ թէ մեր
ծնողքներ նկատողութեան առնէին այս
ճշմարտութիւնը և ջանային մաքուր սըր-
տով օժտել իրենց զուակները, որպէսզի
անոնք Ս. Հոգիին գործիքներ ըլլային:
Պատմութիւնը մեզի պարծանքով կը յի-
շատակէ հայ մօր մը խեղալը՝ իր մանկիկը
Ս. Հոգիի անօթ ընծայելու: Դուին քա-
ղաքի կաթողիկոսարանին դրան քովիկը
կեցած էր ան, մանկիկը գիրկը. ի՞նչ կ'ու-
զէ. «Զաւակս կաթողիկոսութեան համար
կը սնուցանեմ և տառապանքի կը վար-
ժեցնեմ»: Երանելի՜ կին, որ ի լրումն իր
մօրենական երազին, Եսայի եղիպատրու-
շեցի կաթողիկոսն շնորհեց ազգին՝ անոր
տառապանքի օրերուն:

Ո՞վ է տեսած շնորհքէ զուրկ անհատ մը,
տգէտ կամ գիտուն, հոգեկան՝ բարոյա-
կան հարստութենէ զուրկ և հետեւարար
մտաւորական, ֆիզիքական, նիւթական
ժառանգութիւններէն մէկուն կամ միւսին
խաթարման ենթակայ: Վա՛յ անոր, ինչու
որ անոր սիրտը՝ ընդունարան ազնուագոյն
զգացումներու, պիտի դատարկի: Ան պի-
տի նմանի փողոցներու մէջ գործածուող
լուսանկարչական գործիքի մը հանած ա-
ռաջին պատկերին, որու վրայ կը նայիս
հետաքրքրութեամբ և սովայն չես կրնար
ճանչնալ, վասնզի պատկեր չէ՝ այլ սա-
տանայ:

Բոլոր անոնք որոնք այդ հանգաման-
քն ունին, պէտք է որ դան Յիսուսի՝ որ
պատուական գինիով՝ ամենագոր զեղով՝
Ս. Հոգիով պիտի տոգորէ զանոնք և ա-
նոնց եղծուած դիմագիծը իր բարացուցա-
կան կողմերով ի յայտ պիտի բերէ: Պէտք
է փշրել հողէ ամանը ուր դիրտ կապեր է
թթու, քացախ կտրած գինին և ըսել «գի-
նի ոչ ունիմ»: Այն ատեն ոսկեղէն բաժակ
մը պիտի շնորհուի՝ մաքրամաքուր սիրտ
մը՝ Ս. Հոգիին բնակութեան հաճոյ:

Ս. Հոգիին շնորհքը մեզ ամենուս. ամէն:

ՇԱԽԱՐՇ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

Ս. ՅԱԿՈԲԱՅ ԲԵԼԻՆԷ ընդամենը խորագրին ներ-
քէ՝ մաղուրիսն ունինք մեր պատուական ընթերցող-
ներուն տալ երուադէմի եկեղեցիներուն մէջ խօսուած
խորագրերէն ամփոփումներ:

ԽԻՐ.

Պ Ի Պ Բ Ի Ա Ն Ո Ս Ե Պ Ս Ի

Վ Կ Ա Յ Ո Ի Թ Ի Ի Ն Ը

Քրիստոսի 257 թուին օգոստ. 30-ին
կիրարանոս, կարթագինէի եպիսկոպոսը,
անթիւպատին հրամանով ձերբակալուեցաւ
և տքսորուեցաւ Կուրուպիս: Տարի մը
ետք, 13 Սեպտ. 258-ին, եկան զինք փըն-
տուցին երկրորդ հարցաքննութեան մը
համար: Ունկընդրութիւնը տեղի ունեցաւ
յաջորդ օրը:

— Անթիւպատն ըսաւ անոր.

— «Դո՞ւն ես Թասկիոս կիրարանոս:»

— «Ե՛ս եմ,» պատասխանեց եպիսկո-
պոսը:

— «Դո՞ւն ես պապը սրբապիղծներու:»

— «Ե՛ս եմ:»

— «Ամենասուրբ կայսրերը կը հրամային
որ ձէսերը կատարես:»

— «Ե՛րբեք չպիտի կատարեմ:»

— «Մտածէ՛ ինքնիրենդ:»

— «Ըրէ՛ ինչ որ պատուիրուած է քեզի.
պարագան որոշ է և երկար խորհր-
դակցութեանց պէտք չկայ:»

Անթիւպատը, որ քիչ անգամ այսպի-
սի յանցապարտներ կ'ուսննար դատելու,
այնուհանդերձ խորհրդակցեցաւ իր դո-
տաւորակիցներուն հետ: Յետոյ՝ անհաս-
տատ ձայնով մ'ամփոփեց պետութեան
մեղադրանքները Քրիստոսեայ քահանայա-
պետին դէմ՝ և վերջացուց կարգալով իր
տախտակներուն վրայէն.

«Թասկիոս կիրարանոս սուսերով պի-
տի պատժուի:»

Կարթագինէի քրիստոնեաները, որոնք
նախորդ գիշերուէնէ վազած եկած էին՝
բազմութեամբ կը խօնուէին դատարանին
շուրջը: Անոնք ընկերացան իրենց եպիս-
կոպոսին՝ մինչեւ չարչարանքին վայրը:
Կիրարանոս մեռաւ պարզօրէն, վեհօրէն,
այնպէս՝ ինչպէս ապրած էր: Հակառակ
վտանգարեր հանգամանքներուն՝ իր հա-
ւատացեալները յաղթական յուզարկաւո-
րութիւն մը կատարեցին անոր:

Duchesne, Եկղ. Պատմ. Ա.

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ

Վ Ի Շ Տ Ը

Ու վիճես, ի՞նչ մութ բնագոյ է այն որ, ըզմեզ քու գիրկըդ կը նեճէ:
Ինչո՞ւ համար կը սարսռանք մենք հեճուքիւնովն այն դրժընդակ,
Երբ կը լռենք ջութակներու ծոցէն ելնելը, բարձրանալն
Հին ու խորունկ զանգիւններու քրեւառութեանը մարդկային:

Է՞ր մեր սիրոյ երեկոներն ամենաբազմը են ա՛յն ասե՛ն
Երբոք հոգին, հեծիւններով ծանր, անոնց մէջ կը խորսակուի:
Տըխուքիւնն իր սեւ լոյսիկովը մի՛ս մեր մօտ կը յանախէ.
Եւ ինչպէս մեր մէկ փայրը մեծ, շարունակ մեր կողին կ'ապրի:

Բարձրագոյնները մեր մէջէն, աղջամուղջին մէջ նաւելով,
Իրենց նեւքին չարարանին նըրբասողանդ գործաւորներ,
Իրենց անդոհն ու տառապանքը յըղկեցին զերդ աղամանդ մ',
Որ արձակել տան անոնց փայլ մը աւելի եղբրական:

Ու կ'ըսէ սէրը. «Ես գիւնովն եմ մոլեգնած կասաղութեամբ:
Այո՛, հըրճուանքն է շատ բարի, եւ փառքի գոյն կը շողացնէ.
Եւ սակայն երբ մասքուակողը մեզի ինք վիճես է նոյն իսկ:
Բաժակն այն զոր ան կ'երկարէ մեզ՝ կը քրլի այնքան խորունկ:

Ծարաւի եմ... ինծի՛ գինին տոչորոզ մայր երակներուն,
Սէրն անաւոր եւ անուշակ, հըզօրներուն յոյսը բոսոր.
Կը տապանամ տաղուկէն, ա՛խ, մինչեւ բերանը լեցուցէ,
Առուանոտող մեծ եւ ազնիւ հոգիներէն բըխած արիւնն:

Հըպարտութիւնն կուտայ հակսին մեր սաղաւարտ յաղթականի.
Բայց ես կը զգամ զովութիւններ հեղեղներու, հոսուն ջուրի,
Եւ խորանոր ու ողբաձայն անտառներու անձայրածիր,
Երբ զըրբութիւնը կը հըպի ինծի՛ ձեռնովն իր մանկական:

Ամենագոր այն աստուածներն կ'ապրէին որ մ'աւերժասիւ,
Ակնախըսիդ բազմած լոյսին մէջ պըղինձէ հակասներով.
Դալուկին խաչը սակայն երբ երեցուց ձեւն իր վեհաւոյ,
Երեսն անո՛ր դարձուց յանկարծ ամբողջ երկիրը ծընրաչոփ:

Հրայրներ կ'ուզեմ ես, ա՛խ, կ'ուզեմ ես սէր, հաւասք կ'ուզեմ, հաւասք,
Ինչպէս վայրագ պատերազմիկը՝ վերերու անձկակաւոս.

Կ'ուզեմ տեսնել, թէ իսկ լինին պարտաբաններն աներկեան,
Իմ գեղեցիկ աղուոր արեանս ապաժուծելը իմ չորս դին:

Ձեռքին ներքեւ, որ կը բռնէ ողորմութեանց ոսկին փարբամ,

Ապրիլ, ըզգալ իմ անձին մէջ ալեկոծմունքն ուկիանի,

Պըրկել — սարսուռ կըսած ամբողջ — պըրկել քնարը, քնարը միսին.

Ու հրատչոր բընարն ի՛նչպէս կը նարնատէ իրեն լարերն:

Վասընգի ես տառապելու գինովութիւնն ունիմ կըրակ,
Եղբայրն եմ մեծ այն ջանքերուն, որոնց բոցն հովը կ'ալօրէ.

Եւ որ վէտ վէտ արիւնելով իրենց հոգւոյն ծիրանիներն,

Իրենց մեռած պանուն իրենց էն աղուոր հուրքը կ'արձակեն:

Քրգմ. Թ. Ե. Գ.

ALBERT SAMAIN

Թ Ե Ր Ա Փ Ն Ե Ր Ո Ւ Ն

Ո՛վ քերափներ, հսկեցէ՛ք իմ նորաւէն տընակիս
Ուր յուսընկան ստուերին պարովը մե՛ղմ կը յածի,
Անոր անհո՛ւն երազին ես քմարտէն ալբեցի
Խունկի վընի՛տ բուրձառով՝ երիտասարդ իմ հոգիս...

Կը կանչեմ ձեզ աղբիւրի՛ն ուրախաւէտ իմ կեանքիս,
Եւ բաժակին արբեցման զոր իմ սրէ՛ս լեցուցի,
Անա՛ ծաթե՛ր է նորէն ձեր օրհնութեան մէջ ինձի
Խարսեաւ արեւը ջերմիկ հին ծաղկալիք հասակիս...

Ա՛լ գիտեմ որ այսե՛ղ էք, շուրջքս, ամէն առաւօտ,
Եւ մըքքընաղն իրիկուան ձեզ կը խմբէ նրագին մօտ
Որուն պլպլումն հեռուէն յոյսի բո՛ց է ժպտագին...

Ո՛վ քերափներ, եթէ մանր ձեր շունչէն պիտի գայ,
Այնքան աղուոր ու սրտում գերդ աւնային յուսընկայ,
Ինձի տալի՛ք այն ասեմ առաջնութիւնն հրաժեշտին...

ԱՐՄԵՆ ԵՐԿՍԹ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ԿԱՐԱՊԵՏԻ ՎԱՆՔԸ ՅՈՐԴԱՆԱՆԻ ԵԶԵՐՔԸ

Քրիստոսի Տնօրինական տեղերէն մին կը նկատուի Յորդանան գետը, ուր մկրտուեցաւ մեր Տէրը Յովհաննէս Մկրտչէն, ինչպէս կը վկայէ Աւետարանը: Յորդանանը կը բղխի Լիբանան և Հերմոն լեռներէն և ընդարձակ դաշտերը թրջելով կը թափի Մեռեալ ծովը: Հին Ուխտի մէջ անուանի է ան հրաշագործ անձերու և զրուագներու պատմութիւններով: Իսրայէլի համար ան կը նկատուէր երկրորդ Կարմիր ծով մը. մարգարէից գրութեան ընթացքը, անոր ջրմէջներուն և հոսանքներուն արագութիւնը եւայլն. բայց հոգեւոր իմաստով ամէնէն խորհրդաւորը Զաքարիա մարգարէին ակնարկութիւնն է (ԺԱ. 3), «Զայն ողբալոյ հովուաց, զի թշուառացաւ մեծութիւն նոցա, ձայն գոչելոյ առիւծուց, զի թշուառացաւ քարճութիւն Յորդանան»: Թշուառացած Յորդանանու բարձրութեան վրայ ուրիշ առիւծ մը պիտի գոչէր, և պիտի սրբագործուէր գետը Տնօրինական այն մեծագոյն գործով՝ զոր Տէրը պիտի կատարէր Յորդանանի ջուրերուն մէջ. վասնզի ան պիտի ըլլար մեղսաքաւիչ աւազան մը ուրկէ վերստին պիտի ծնէին մարդիկ: Մեր Տէրը իր մկրտութեամբ նուիրականացուց Յորդանանի ջուրերը որոնց վրայ արձագանդելին քրիստոնէական երկու մեծագոյն խորհուրդներու՝ Ս. Երրորդութեան և Փրկագործութեան վարդապետութիւնները, որոնց վրայ զրուեցաւ աստուածային կնիք մը աղաւանակիրալիքումովը Ս. Հովհաննէս Տէրունական այս սուրբ գործերով պանծալի գետը աննշմար չպիտի անցնէր սրբազան բանաստեղծներուն զեղեցիկ արտադրութեանց մէջ և պիտի փառաբանէին Յորդանանը, փառաբանած ըլլալու համար Անիկա՝ որ մկրտուեցաւ հոն լուսաւոր մարդոց մեղաց արատները և իբր Գառն Աս-

տուծոյ բառնալու աշխարհի մեղքերը, ինչպէս կը գոչէր Ս. Յովհաննէս Մկրտիչ: Քրիստոնէական մօքլին մէջ այլեւ Յորդանանը «Թշուառացած բարձրութիւն» չէր, այլ մաքրութեան, սրբութեան և աստուածութեան յաւերժական աւազան մը՝ որուն մէջ զարեւու սերունդները պիտի գային սրբուելու համար:

Քրիստոնեայք չէին կրնար մոռնալ մեր Տիրոջ Տնօրինական տեղերը. իրենց հոգիին սփոփանքն էին անոնք, և թշուառացած անձեր ոյժ և կազդոյր գտնելու համար կը կտրէին անհուն տարածութիւններ՝ հակառակ մեծամեծ արգելքներու և վտանգներու, բազմութեամբ կը յաճախէին Ս. Երկիր, ի գոհացումն իրենց բեկեալ սըրտերուն, և արտասուածքով աչքերով կը համբուրէին Ս. Տեղիքը և կը փութային երթալ Յորդանան լսելու այն աստուածային ձայնը որ տակաւին կ'արձագանգէր լսելով. «Դա է որդի իմ սիրելի, ընդ որ հոճեցայ»: Զրի մէջ մի կաթիլ այդ ձայնին ոյժը կը կրէր և անոր մէջ սրբուող կամ լուացուողը պիտի ունենար Աստուծոյ որդեգրութիւնը, և իր առաքինական գործերովը պիտի ստանար Բարձրելոյն հաճութիւնը:

Այս հաւատքով կուգային քրիստոնեաներ հաստատուելու Յորդանանի եզերքը, ուր իրենց հաւատքի ցոլքը և ջերմեռանդութեան արդիւնքը կը ցուցադրէին հոգեւոր ձեռնարկներով: Յորդանանի երկու անապատացեալ եզերքներուն վրայ՝ այն տեղը՝ ուր մեր Տէրը մկրտուեցաւ, քրիստոնէական ջերմեռանդութիւնը մանաւանդ Դ. դարէն սկսեալ չէնցուցած է նախ մեռնակեացներու բազմութիւն խուցերով, յետոյ հոյակապ վանքերով և եկեղեցիներով: Նոյն իսկ Քրիստոսի մկրտուած տեղւոյն վրայ կառուցուած է փառաւոր եկեղեցի մը: Արդարեւ սրտառուչ և հիացական են դարերու ընթացքին մէջ այլ և այլ աղօթաց այն ուխտաւորական բազմութիւնները որ կը դիմէին դէպի նուիրական գետը լուացուելու կամ մկրտուելու համար:

Մենք այս յօդուածով պիտի ջանանք գրել նախ այդ ուխտաւորութեանց և առնոց սովորութիւններուն պատմականը ուղեգիրներու վկայութիւններով. յետոյ աւանատեսի մը վկայութեամբ պիտի նկա-

բազրինք գետին հանդիպակաց կողմը Բը-
րիստոսի մկրտուած տեղւոյն վրայ շինուած
եկեղեցին, եւ ապա պատմական ապացոյց-
ներով պիտի ճշգրնք Յորդանանու եզերքը
գտնուած Հայոց Ս. Յովհաննու Կարապե-
տի վանքը: Իբր ծանօթութիւն սա աւել-
ցընենք թէ գետին աջ կողմը կամ արեւ-
մուտքը ըսելով պէտք է հասկնանք Յիսուսի
մկրտուած տեղւոյն մօտ գետին այն եզեր-
քը որ կը գտնուի Երիքովը զիմացը, իսկ
ձախ կողմ կամ արեւելքը գետին անդի-
կողմը, այսինքն միւս ակունքը:

1. — Ուխտաւորութեանց պատմական
վկայութիւնները Յորդանանու երկու կող-
մերուն վերաբերութեամբ գրուած են. նը-
մանապէս վանքերը երկու կողմին վրայ
հաստատուած են: Մենք երկու մասի պի-
տի բաժնենք, երկու կողմի վկայութիւն-
ները, քաղկով գտնոնք որոշ ուղեգիրներէ
ժամանակագրական կարգաւ: (S^h F. Vi-
gourouxի Dictionnaire de la Bible հատոր-
ներուն JOURDAIN և BETHABARA անուն-
ները:

Ա. — Բլեզանսի Անտոնինսը կը պատմէ
թէ իր ժամանակը (2. դար) ժողովրդեան
մեծ բազմութիւն մը Աստուածայայտու-
թեան օրը կ'երթար գետին եզերքը, ար-
շաղոյսին լուացուելու համար: Ան կը պատ-
մէ թէ փայտէ խաչ մը կար գետին մէջ-
տեղը եւ երկու եզերքները մարմարով ծած-
կուած էին: Իւրաքանչիւրը գետ կը մտ-
նէր սաւանով, զոր ամեն ոք կը պահէր իր
մահուան օրուան համար: Տուրացի Գրիգոր
եւս կը յիշէ թէ բոգոտները Յորդանան
կ'երթային բշկուելու համար: Ուխտաւոր-
ներէ առնուած տեղեկութեանց համաձայն
մկրտութեան նշանակուած տեղն էր Յունաց
Ս. Յովհաննէս Մկրտչի վանքին մօտերը:
Նոյն վանքը Արապները կը կոչեն Բասր Կլ-
եհնոս, «ղղեակ Հրէից», եւ Բրիստոսեայք՝
«Ս. Յովհաննու վանք»: Շատ հին ուխ-
տաւորներ կը կարծեն թէ ան շինուած էր
նոյն իսկ այն տեղը ուր Յովհաննէս կը
մկրտէր. բայց աւելի հաւանական է որ
քիչ մը հեռի էր անկէ, վասն զի Յորդա-
նանի անմիջական եզերքները չէին կրնար
տանիլ այդպիսի հաստատուն շինութիւն
մը: Ուխտաւորներուն այցելած գետին տե-
ղը ժամանակի ընթացքին փոխուած է:
Դարձեալ 530-ին Թէոդոսիոս ուխտաւոր

ուղեգիրը կը գրէ. «այն տեղը ուր Տէրը
մկրտուած էր տեսայ մարմարէ սիւն մը՝
որուն վրայ կար երկաթէ խաչ մը: Հոն էր
Ս. Յովհաննու Մկրտչի եկեղեցին՝ Անաս-
տաս կայսեր կողմէն շինուած որ կամար-
ներու վրայ բարձրացուած էր Յորդանա-
նու ջրերուն շատ մօտ ըլլալուն պատճա-
ռաւ: ... Տիրջը մկրտուած տեղէն մինչեւ
այն տեղը ուր Յորդանանը Մեռեալ ծովը
կը թափի հինգ մղոն է»: 780-ին Վիլլեպալտ
կ'այցելէ եւ կը վկայէ թէ «Յորդանանի աջ
կողմը կը գտնուէր եկեղեցի մը որ քարէ
սիւներու վրայ բարձրացած էր. հոս այն
տեղն էր ուր Տէրը մկրտուեցաւ եւ կար
փայտէ խաչ մը եւ ջուրի փոքր դարձուածք
մը»: 1112-ին Ռուսագղի Դանիէլ վանա-
կան կը գրէ թէ Յորդանանը երկու նետըն-
կէց հեռի էր Ս. Յովհաննու հին վանքէն
եւ Ս. Կարապետի ի պատիւ շինուած եկե-
ղեցիին աւերակներէն»: 1170-ին Թէոդորէ
Երիքովի մօտ երկկոյ մը տեսաւ վաթսուն
հազար անձեր՝ մեծաւ մասամբ վառուած
լապտեր ի ձեռին: 1187-ին յոյն վանական
Փոկասը կը գրէ թէ Ս. Յովհաննու եկեղեցին
երկրաշարժէ մը քանդուած ըլլալով նո-
րօգուեցաւ Մանուէլ Կոմնենոս կայսրէն:
Յիշեալը կը յաւելու. «երկու նշտընկէց հե-
ռուէն կը հոսի Յորդանանը: Ափունքին
մօտ, քարընկէց մը հեռի, կայ չորս կա-
մարներու վրայ բարձրացուած շէնք մը,
որուն բոլորտիքէն առաջ կը հոսէր Յոր-
դանանը»: Արապներու տիրապետութեան
ժամանակ ալ, 1217-ին Աստուածայայտ-
նութեան տօնին շատ հեռի տեղերէ տղաք-
ները կը բերէին մկրտելու Յորդանանի մէջ:
1309-ին Ricoldi ուղեգիրը հանդիպեցաւ
տասն հազար անձերու՝ որոնք Յորդանան
կ'երթային լուացուելու եւ մկրտուելու հա-
մար: 1480-ին Ֆապրի կը գրէ թէ իսլամ
արապներ մակաղատեղի ըրած էին Ս.
Յովհաննու Յունաց վանքը: 1552-ին լա-
տին ուխտաւորներ կ'երթային աղօթելու
վանքի եկեղեցին եւ կ'այցելէին Յորդա-
նանը, որ վանքէն գրեթէ երկու մղոն հե-
ռի էր: Մկրտութեան եկեղեցին այլ եւս
ծանօթ չէր եւ կը կարծուէր թէ ան Ս.
Յովհաննու Կարապետի եկեղեցին էր, որ-
մէ Յորդանանը հեռացած էր:

Վերեւ յիշուած ուղեգիրներուն Յորդա-
նանի աջ կողմը յիշած Ս. Յովհաննու վան-

քը երկու ուրիշ վանքերու հետ կը վերաբերի Յունաց: Անտարակոյս անոնք շատ հին վանքեր էին, ինչպէս կը վկայեն հին մողայիքները եւ յունական արձանագրութիւնները: Երկրաշարժի եւ յարձակումներու հետեանքով բոլորովին աւերակ դարձած էին. մին միայն 1882-ին կը նորոգուի եկեղեցիով եւ հիւրանոցներով:

Բ. — Յունաց Ս. Յովհաննէս Մկրտչի վանքին ճեղգ զիմացը Բեթարբան է ուր կը բնակէր Յովհաննէս եւ ուր մեր Տէրը մկրտուեցաւ. «Այս ի Բեթարբա եղև յայնկոյս Յորդանանու. ուր էր Յովհաննէս եւ մկրտուէր (Յովն. Ա. 28): Բեթարբան որ կը նշանակէ «անցք», այն ծանծաղուտն է՝ ուրկէ կարելի էր հետիոտն երթալ. այդ տեղը կը կոչուէր կը-կորամիկ, որուն վրայ ի հնումն շինուած էր քարէ կամուրջ մը՝ ինչպէս յայտնի է մօտի գետեղերեայ աւերակէն, եւ այժմ ալ կը գտնուի փայտէ կամուրջ մը. նոյն տեղէն է որ կ'երթային մէկ եզերքէն միւսն: Քրիստոսի մկրտութեան տեղւոյն քրիստոնէական հին աւանդութիւնը Բեթարբան ցոյց կուտայ, ինչպէս Աւետարանը: Յորդանանի անդիլի կողմէն էր որ քրիստոնեայ ուխտաւորներ կը յաճախէին: Հոգեւոր եւ վանական կեանքը հոն առաւելագէտ դարգացած էր շատ հին դարերէ սկսեալ. Եւսերիոս իր Պաղեստինի տեղեւոր անուանց գիրքին մէջ (Onomasticon) Բեթարբա անունին տակ կը գրէ, եւ անոր կը ձայնակցի Յերոնիմոսն ալ թէ՛ Կոստանդիանոսի ժամանակէն սկսեալ բազմաթիւ նորադարձներ Յորդանանի անդիլի կողմը կը յաճախէին մկրտութեալ Բեթարբայի մէջ. հետագայ դարերու հաւատացեալք կ'ընէին նոյնը: Պորտոյի անանուն ուխտաւորը 333-ին իր ուղեգրութեան մէջ մեր Տիրոջ մկրտութեան տեղը ցոյց կուտայ արեւելեան եզերքին վրայ եւ կը յարէ թէ նոյն տեղը Մեռեալ ծովէն հինգ մղոն վեր է, եւ այն բլուրին մօտ՝ ուր եղիա մարգարէն երկինք վերացաւ: Յովհաննէս Մոսքոս իր Մարգ Հոգեւոր գիրքին մէջ մանրամասն կը յիշատակէ այն մենակեացները որ Յորդանանի անդիլի կողմը գետեղերեայ այրերու մէջ բնակութիւն հաստատած ու հետեւած են անապատական կեանքի: Նոյն իսկ անոնցմէ մին՝ Յովհաննու Մկրտչի այրին մէջ բնակեցով

յաջողած է շինել նոյն սուրբին անունով եկեղեցի մը, ուր պիտի կառուցուէր յետոյ Ս. Յովհաննու Մկրտչի վանքը. այլ անուամբ Սափսայի (Sapsas) վանքը: Մի ուրիշ շինած է Քոփրաթայի (Copratha) վանքը, որուն վանականները կը պահպանէին Քրիստոսի Մկրտութեան եկեղեցին, Յորդանանի անդիլի կողմի եզերքին վրայ շինուած (տե՛ս Migne, P. G. Հատ. 3, Pratum Spirituale, Ա. ՂԱ. ՂԲ.): Պաղեստինագէտ մատենագիր Guerin կը գրէ Samarie, Հատ. Ա. էջ 114) թէ «ԺՉ. դարուն ուխտաւորները Յորդանան կ'երթային լուացութեալ Քասր էլ-Եէ-հուտի արեւելքը գտնուած Մաֆֆաշք կը-կորամիկ անունով ծանօթ ծանծաղուտին մէջ. այժմ ընդհակառակն կ'երթան նոյն աւերակներուն հարաւ-հարաւային արեւելքը Մաֆֆաշք կը-Համրա: Այս ծանծաղուտը իրապէս կրնայ ըլլալ Բեթարբան՝ ուր Յովհաննէս կը մկրտէր, եւ հետեւաբար ներելի է մտածել թէ հոն էր որ մեր Տէրն ալ մկրտուեցաւ իր Կարապետին ձեռքովը: Այժմ լատին ուխտաւորները Մաքքատէթ էլ-կորանիէ ծանծաղուտը շին երթար լուացութիւն սա պատճառաւ որ անոնք ընդհանրապէս Մեռեալ ծովուն եզերքը պտոյտ մը ընկու նպատակը կ'ունենան, եւ որպէս զի անոնց ճանապարհը չերկարի՝ առաջնորդները զանոնք կը տանին առաւելագէտ Յորդանանի այնպիսի մէկ տեղը՝ որ Մեռեալ ծովէն նուազ հեռի ըլլայ»:

2. — Կարծէ գիտնալ թէ ո՞ւր շինուած էր մեր Տիրոջ մկրտուած եկեղեցին: Տիրող աւանդութեան մը համաձայն, նոյն եկեղեցին շինուած էր Յորդանանի անդիլի կողմը, Բեթարբայի մօտ. այս մասին Արգուլֆ եպիսկոպոս՝ որ 670-ին այցելած է Յորդանան՝ ունի շահեկան տեղեկութիւններ: Յիշեալին տեղեկագրական բոլոր յուշերը նաւարկութեան մը պատճառաւ կորսուած էին. երբ Եւրոպա վերադարձաւ Սկովտացի Ալամման վանականի մը գրի առնել տուաւ իր բոլոր յուշերը Պասմոքիս Ս. Տեղեռն խորագրին տակ (տե՛ս Orient Latin: Հատ. Ա.):

Արգուլֆի նկարագրած մկրտութեան եկեղեցին կը գտնուի Coprathaի արեւմուտքը, 150 քայլ հեռի, գետին մէկ փոքր թեկին կամ ջրանցքին վրայ: Արգուլֆ հետեւեալ կերպով կը յիշատակէ այն եկեղեցին. «Գե-

տին եզերքին վրայ կը գտնենք քառակուսի փոքր եկեղեցի մը, որ, կ'ըսեն թէ՝ շինուած է այն տեղը ուր կը պահուէին ըզզեաստները մեր Փրկչին՝ որ մկրտուեցաւ։ Այս եկեղեցին հաստատուած էր չորս սիւներու և քարէ կամարներու վրայ. բայց ջուրին վրայ ըլլալով բնակելի չէր, վասն զի ջուրերը ներքեւի կողմէն պատած էին։ Կոմիտարով ծածկուած էր ան, և հիմը շինուած էր կամարակապ քարերով»։ Ծամբորդները կ'ըսեն թէ այս մատուռին ստորին բոլոր մասերը մինչև այժմ կ'երևնան։

3.— Հայերը Յորդանանի եզերքը վանք կամ եկեղեցի ունէին. — պատասխանս հաստատական է, քանի որ, ինչպէս յայտնի է յիշատակարաններէն, Յոյները և վրացիները հոս վանքեր և եկեղեցիներ հիմնած էին, որոնցմէ մի քանին գոյութիւն ունին մինչև ցայսօր։ Հայերը որ Ս. Բողաքին մէջ և շրջակաները հոյակապ վանքերով ու եկեղեցիներով ձոխացած էին և որոնց ուրացումը կարելի չէ, անտարակոյս պիտի փափաքէին վայելելու Յորդանանու օրհնութիւնները։ Մենք վերև յիշատակեցինք Յովհաննէս Մոսքոսի մէկ վկայութիւնը որուն համաձայն կը հաստատուէր թէ Բեթաբբայի այրերուն մէջ հաստատուած էին անապատականներ՝ և անոնցմէ մին Յովհաննէս՝ իր բնակած այրը փոխակերպած էր եկեղեցիի՝ անուանելով զայն Ս. Յովհաննէս Մկրտիչ։ Ինչպէս աջ ափունքին՝ նոյնպէս ձախ ափանց գետեզերքը զարգարուած էր այլևայլ ազգոց վանքերով և եկեղեցիներով։ Մեր հին մատենագրութեան մէջ Մովսէս Կաղանկատուացի առաջին անգամ կը յիշատակէ հայկական վանք մը և եկեղեցի մը Յորդանանի քով (տե՛ս Պատմ. Աղուանից, էջ 423) «... ուր Փրկչին մըրեցաւ, յորում եկեղեցի սաղաշեն խաչանման յարմարեալ՝ 80 կանգուն երկայն 80՝ լայն, երեք սեղան խորհրդոյ, և պատարագ մատչի...»։ ասոնք ականատես ու խառնութի խօսքերն են. եկեղեցին շինուած է որրանոճեալ, խաչանման և երեք սեղաններով։ Ինչպէս պէտք է ճշգրտեմք նոյն եկեղեցւոյ շինութեան թուականը։ Բողեղոնական խորտումներուն պատճառաւ երուսաղէմի հայ Միաբանութեան մէկ կարեւոր մասը երբ Ս. Տեղերէն ցրուեցաւ, կարեւոր հատուած մ'ալ հաստատուեցաւ

Յորդանանի եզերքը։ Անաստաս հայազգիին իր վանօրէից ցուցակին ներածական մասին մէջ կը գրէ. «... և նոցա ոչ կարացեալ համբերել՝ թողին գտեղիս իւրեանց. և ժե. վանք միայն մնացին. և կիսի ի յերին Զիքնեաց և այլ մեծ ի Բեթղեմեա, և Սիւնական կրօնաւոր, և ի յեզր սուրբ զետն Յորդանանու, և ի յերինն Փորձութեան, յԱնապատ Փրկչին. և ի Թափօրական շատն, և ի Հերմոն՝ հանդիպ Բարսայ, և այլ ևս ի նոյն կողման Տիքնեական ծովուն...»։ Եթէ, ըստ Կաղանկատուացիին յիշատակարանին, չենք կրնար աւելի հնագոյն թուականի մը տանիլ Յորդանանու հայկական վանքը, վստահաբար պիտի ընդունինք թէ է. դարու կիսուն Բողեղոնական խնդրով երուսաղէմէն ցրուող հայ կրօնաւորները Յորդանանու եզերքը շինած պէտք է ըլլան հայկական վանք մը։ Այս հայկական հաստատութեան մասին Ս. Տեղեաց արձանագրութեանց մէջ յիշատակարան չունինք և այժմ անաղութիւնն ալ մոռցուած է։ Միայն մէկ դար առաջ 1813-ին Յունաց հետ տեղի ունեցած դատավարութեանց առթիւ Պոլսի Փոխանորդ Անդրեանուպոլսեցի Պօղոս վարդապետէն (յետոյ պատրիարք Կ. Պոլսոյ և Ծայրագոյն կառավարիչ Ս. Աթոռոյ) և տմիրայից կողմէն Բարձրագոյն Դրան մատուցուած յիշատակագրին մէջ Հայոց անյայտացած ու յափշտակուած վանքերու և ստաւութեանց յիշատակութեանց առթիւ հետեւեալ տողերը կը գրուին. «... բայց հետզհետէ յայնչալ պատճառաց անայի մըրեցաւ, յօսարաց յափշտակեալ և անհետ եղեալ են. որպիսի և յեզր Յորդանանու ի սեղի մկրտութեան Տեառն մերոյ Յովնանու Կարապետի կառուցեալ վանք մի ազգի մերում յաւանդեալ անհետ վկայ...» (ձեռ. թ. 893)։ Ասկէց աւելի ջօրաւոր փաստ մը չկրնար ըլլալ հաստատելու համար հայկական վանքի մը գոյութիւնը Յորդանանու եզերքը յանուն Ս. Յովհաննէս Մկրտչի, և միևնոյն ժամանակ ապացուցանելու թէ ան շինուած էր մեր Փրկչին մկրտուած տեղոյն մօտ. վասն զի Աւետարանի, աւանդութեան և ուղեորաց՝ մասնաւորապէս Արքուիֆի նկարագրութեան համաձայն մեր Տէրը մկրտուած էր Յորդանանի անդիլի կողմը. հետեւաբար Հայոց վանքն ու եկեղեցին ալ շինուած էին գետին ձախ ափունքին վրայ, այսինքն

մօտը այն վանքին՝ որուն կրօնաւորները կը պահպանէին մկրտութեան եկեղեցին: Հայկական վանքին բուն տեղւոյն համար յիշատակարան կը պահուի. բայց հաւանական իւր փաստ կրնանք յառաջ բերել Բրօֆ. Goussen-ի 1923-ին գերմաներէն թարգմանութիւնը Ս. Տեղեաց այն ծիսարանին որուն վրացերէնը (թ. 3) կը զբառնուի Բարիդի Աղղ. Մատենադարանին մէջ: Նոյն ձեռագրին հետ (ԺԱ-ԺԲ դար) բաղդատուած է Երուսաղէմի Ս. Խաչ և Վրաստանի Սաղպերդ վանքերէն բերուած ձեռագիր Տաղարաններուն (Ժ. դար) մէջ բովանդակուած ծիսարաններու տարբերակներուն հետ: Նոյն ծիսարանին մէջ կը կարդանք հետեւեալ հատուածը. «Ս. Յովնաննիս ի Յորդանան. մեծ տոնակատարութիւն Յունվար 6-ին, մինչ լուս Սաղպերսի օրինակին, Յունվար 6-ին մեկ շաբաթ առաջ մեծ տոն կատարուի զեփն անդի կողմը (Սափսա, Քարար օժանդակ զեփն վրայ), միևնոյն ծիսարանը Ս. Յովնաննի տոնակատարութիւն ցոյց կուտայ 3 և 7 Յունվարին Տիբերիական Լճին ափանց վրայ»: (ՏԽՍ R. B. 1924, էջ 611-623): Երուսաղէմի ծիսարանի այս հատուածը մեկ խորհրդածեղ կուտայ թէ Դեկտ. 25-ին Ծննդեան տօնը կատարող եկեղեցիները Յունվար 6-ին Յորդանանի մէջ կը կատարեն Աստուածայայտնութեան տօնին հետ Ս. Յովնաննու տօնը, ինչպէս մինչև այսօր Յոյները, Դալմաթները, Ասորիները և Հայերը Յունվար 6-ին Յորդանան կ'երթան նոյն տօները կատարելու համար: Հայերը Յունվար 6-ին Ծնունդը կը կատարեն Բեթղեհէմի մէջ և հետեւաբար Յունվար 6-ին Յորդանան չեն երթար, այլ պէտք է երթային կա'մ Ծնունդէն առաջ կա'մ վերջը: Արդ, երբ Դեկտ. 25-ին Ծնունդ կատարողները Յունվար 6-ին Աստուածայայտնութիւն և Ս. Յովնաննու տօնը կը կատարեն Յորդանանի եզերքը, որոնք են որ նոյն օրը Ծնունդ կատարելով Բեթղեհէմի մէջ Յորդանան չեն կրնար երթալ. պատասխանը որոշ է՝ Հայերն են անոնք, որոնք փոխանակ Յունվար 6-ին՝ մէկ շաբաթ առաջ կը կատարէին նոյն տօները Յորդանանի անդի կողմ ի Սափսա, Քարարի օժանդակին վրայ: Երուսաղէմի մէջ տօնին օրէն առաջ տեւէ տօնակատարութիւն անսովոր չէ. ուխտաւորական

կեանքի պահանջ էր ան, ինչպէս մինչև այժմ Զատիկի տօնէն յառաջ Համբարձման տօնը կը կատարենք Տնտեսին Կրտսէին՝ Զիթենեաց լեռան վրայ: Նման պատմաններու տակ թերեւս վերոյիշեալ տօնը Յունվար 3-ին և 7-ին ալ կը կատարուէր Տիբերական ծովուն շուրջը շինուած վանքերու ուխտաւորաց համար: Այս տողերը գրեցինք Յորդանանու մեր հայկական վանքին իսկական տեղը ճշդելու. վերեւ պարզուած տօնակատարութեան մը տարբեր ժամանակի մէջ զործադրուելուն հետեւանքով հաւանական կը նկատենք որ Սափսայի Ս. Յովնաննու նախնական եկեղեցին Հայոց յատկացուած էր իւր վանք. և այն աւերակը որուն Հայերը 1813-ին կ'աղանակեն Բ. Դրան մատուցած իրենց յիշատակագրին մէջ՝ Սափսայի վանքին տեղւոյն աւելի կը յարմարի վերեւ մէջ բերուած տուիքներուն համաձայն:

Սափսան կը գտնուի, Մատապայի ծանօթ մոզայիք քարտէսին համաձայն, Յորդանանի անդի կողմը, Քարար օժանդակին վրայ: Սափսան ճիշդ գիմացն է Յունաց Ս. Յովնաննու վանքին և քովը ունի Քորբատայի վանքը զոր վերեւ յիշեցինք: 1902-ին Երուսաղէմի Ս. Աննայի վանքին մեծաւորը Հ. Ֆետէրլէն աշակերտներով հնախօսական շրջագայութիւն մը կատարած է Սափսա և մերձակայ տեղերը: Սափսայի գետինն վրայ գտած է աւերակներ, վանքին կարծր քարէ սեամին երկու մասերը, երկու կողմերով ծակեր րացուած, մոզայիքի կտրոններ, բիւզանդական ժանգոտած երկու դրամներ, 800-1000 քառակուսի մէթր տարածութեան մը վրայ շէնքերու հետքեր, և այլն: Յիշեալը կը յարէ թէ՛ եթէ պեղումներ կատարուին կարելի է հանել վանքին յատակագիծը, (տե՛ս La Terre Sainte, 1902): Ուրիշ մէկ պաղեստինագէտ մ'ալ, Barnabé Meisermann, կը գրէ թէ Սափսայի աւերակները յայտնապէս կ'ապացուցանեն Կաղանկատուացիին մէջ յիշակաւուած Հայոց Ս. Յովնաննէս Մկրտչի վանքին գոյութիւնը (Nouveau Guide de la Terre Sainte, էջ 275):

Այս և ուրիշ աւերակներու մէջ կատարուած պեղումները և հետազոտութիւնները անտարակոյս երեւան պիտի բերեն յիշատակարաններ՝ որ առաւելապէս պիտի հաստատեն այս վանքերուն ողբալիս հանգամանքը, բացատրելով պատմութեան անորոշ մնացած կէտերը և պարզելով մոռցուած անցեալը՝ որուն մէջ աւա՞ղ, շատ արժէքներ անյայտ կը մնան:

ՄԿՐՏԻՉ ԵՊՍ. ԱՂԱՆՈՒՆԻ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՄԻԻԹԱՐ ԱՅՐԻՎԱՆԵՑԻ

ՆՈՐԱԳԻՏ ԱՐԶԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԵՐԿԵՐ

5. Մխիթար Այրիվանեցին ոչ միայն գանձեր է գրել սրբերի յիշատակին նուիրուած, այլ և վկայաբանութիւններ: Դոցանից երկուսի մասին տեղեկութիւն ունինք. մէկն է «Վարք երանելոյն Ալէքսանոսի մարդոյն այ.» սկս. «Ալէքսանոս այ. մարդն», արեգի Թ. և մարտի ԺԷ. (1) միւսը, որ աւելի կարեւոր է պատմական-մատենագրական տեղեկութիւններով, Ստեփանոս Սիւնեցու վկայաբանութիւնը, Յայսմաուրքների մէջ հաղուադիւտ, որ և հրատարակում ենք ներկայիս (2):

Օրբէլեան ևս իւր պատմութեան մէջ, գլ. ԼԱ., ունի նոյն անձի վկայաբանութիւնը, մտքերի և բառացի շատ մեծ նմանութեամբ Մխիթարի հետ, որ անցել է Յայսմաուրքներին ևս. բայց սկզբնական հեղինակը ոչ Մխիթարն է և ոչ Օրբէլեանը, որովհետեւ նրանցից էլ առաջ նոյն վկայաբանութիւնը տեսնում ենք որոշ մասերով Գանձակեցու և Կաղանկատուացու մէջ (3): Հարց է, թէ գրական ինչ առնչութիւն ունին նրանք միմեանց հետ և թէ եղբ. է մի սկզբնական աղբիւր, որից օգտուել են նրանք:

Մեր հարցի պատասխանը որոշ չափով զիւրանալ կարող է, եթէ ի նկատի ունենանք մեր հեղինակների ժամանակագրական կարգը. զոցանից Կաղանկատուացին իւր այս մասով Ժ. դարու հեղինակ է, Գանձակեցին իւր պատմութիւնը փակում է ՉԺԴ թուականով (4), իսկ Օրբէլեանը ՉԽԶ (5). մնում է ճշգրիտ Մխիթարի վկայաբանութեան ժամանակը: Հեղինակի խօս-

քերով իւր գրութեան ծագումը կապուած էր Թանտեհայ վանքի շինութեան նաւակառուաց տօնի հետ, որի առթիւ գրել է այս վկայաբանութիւնը, յատուկ շարահան ևս յօրինել և անձամբ օրհնել եկեղեցին իւրեւ Պոռչեանց եպիսկոպոս. «Եւ ապա եկեղեցի բարձրադարի և հրաշալի քարանց կազմելոց յարինեալ, և ժողովեալ վերասոցեալ իշխանքն և ազատքն ամենայն յաւուրս նոր կիրակէին ի նաւակատիս նորոգաշին ճաճարին Տիրաքնակ, որ եղև ընկարան փառացն Աստուծոյ և քաւարան ամենայն յանցաւորաց, սպասաւորութեամբ իմոյ անարժանութեանս, որ և տարժանեցոյ ի յաւրինուած ճառիս և յերաժիշտ շարականիս ի փառս և ի պատիւ հանդիսահրաշ տաւնիս սրբադնակատար հայրապետիս մերոյ տեառն Ստեփանոսի Սիւնեաց վերադիտողի»: Թանտեհայ վանքը գտնուած է Վայոց ձորում Արկաղու Ս. Խաչի և Բաշքեանդ գիւղերի մէջ. մեր «Խաղրակեանք կամ Պոռչեանք» աշխատութեան մէջ ցոյց ենք տուել, որ ըստ արձանագրութիւնների և Օրբէլեանի պէտք է շինուած լինի ՉԻԲ — ՉԻԸ թ. թ. առանձատներից մէկի շինութիւնն էլ Ամիր շահի կողմից թուագրուած է ՉԻԷ թուականին (6): Նոյն իսկ վանքի շինութեան արձանագրութիւնը, որ տարաբախտաբար պահպանուած է սկզբում, ուր թուականն էր, ամենայն հաւանականութեամբ շարագրել է Մխիթարը. «... յարիական և քաջատոհմ յիշխանութեան Պոռչոյ և որդոցն Պապաքին, Հասանա, մանկանն Էաշոյ շինեցաւ եկեղեցիս ի ընկարան փառացն այ.» խօսքերը մտքի ընթացքով և ընդգծուած մասով նոյն են վկայաբանութեան մէջ բերուած հատուածի հետ, ուրեմն և գրուած վերև մատնանշուած ժամանակը, այսինքն Օրբէլեանից 18 տարի առաջ և Գանձակեցոյց 14 տարի յետոյ:

Համեմատութիւնը ցոյց է տալիս, որ ա) Գանձակեցին բառացի, մի չնչին փոփոխութեամբ և յաւելումով, արտագրում է Կաղանկատուացոյց. բ) Մխիթարը որոշ մասերում նոյնանում է նրանց հետ, բայց նորա աղբիւրը ոչ Գանձակեցին է և ոչ Կաղանկատուացին, թէև ծանօթ է նրանց, այլ մի ուրիշը որին «սկզբնական» անունն

(1) Չեռ. էջմ. նց. № 145. Ներքեի լուսանցրի նկատողութեան համեմատ, «Մխիթար Վրդ. Այրիվանեցին է գրել զպատմութիւնս զայս. և զիս յիշեալս. այ. աղաչեմ»:

(2) Յայսմաուրք. սեպհականութիւն Մնարի. երևանում:

(3) Գանձ. Ղուկ. հրատ. Թիֆլիս, 1909 եր. 68: Կաղ. հրատ. Շահնազարեանցի. 1860. Փարիզ. Բ. 47:

(4) Թիֆլիս. 1909 եր. 380, 382:

(5) Թիֆլիս. 1917. եր. 507:

(6) Վաղարշապատ. 1928. եր. 41, 116-119:

ենք տալիս. գ) Օրբէլեանը ևս ծանօթ լինելով Գանձակեցուն, իւր ամբողջ վկայարանութիւնը կազմում է Մխիթարի հետեւողութեամբ, բառացի կամ քաղուածօրէն. փաստերով պարզենք մեր ասածը:

Ա. Գանձակեցու կախումը Կաղանկատուացուց տալու համար՝ առանձին աշխատանքի կարիք չկայ. ծայրից ծայր այս վկայարանութեան հատուածում արտագրում է Կաղանկատուացուց, երկու փոքրիկ տարբերութեամբ միայն, որ պէտք է բացատրել. 1. Կաղ. Բ. եր. 47. «Յայտնիկ ժամանակս Ստեփաննոս Սիւնեցի տիովք ղեռ ևս մանուկ գրով, կիրք ևս յարաւարժ ի խոլումն գրոց եղևալ» = Գանձ. 68. «Ասի վասն սրբոյն Ստեփաննոսի, թէ ի մանկութեան վարժ և կիրք եր գրովք արբովք»:

Այստեղ Գանձակեցին, թէև ոչ բոլորովին բառացի նման, գրում է Կաղանկատուացու ազգեցութեամբ, զործադրելով մասամբ և իւր ազգիւրի բառամթերքը:

2. Կաղ. «Իսկ երկարնակն այն Սմբատ գրէ առ թագաւորն Հոռոմոց, եթէ Ստեփաննոս հերձուածող եկեալ աստի, բնակի առ այս անուն միայնակեցի» = Գանձ. «Եւ լուեալ Սմբատայ, գրէ առ թագաւորն Հոռոմոց, թէ Ստեփաննոս հերձուածող, որ հայհոյէ զգաւանութիւնդ ձեր, այդր դադարեալ է առ այս անուն միայնակեցի»:

Այս հատուածի մէջ Գանձակեցին հետեւելով հանդերձ իւր ազգիւրին, իւր կողմից աւելացրել է «ևս լուեալ», և «որ հայհոյէ զգաւանութիւնդ ձեր» խօսքերը. իսկ «այդր դադարեալ է» նախադասութիւնը փոխարինել է Կաղանկատուացու «բնակի» խօսքին, բայց առնելով զարձեալ իւր ազգիւրի նախընթաց հատուածից՝ «դադարեալ կայ յուսման» արտայայտութիւնից: Մնացած շատ չնչին տարբերութիւնները երկու հեղինակների մէջ չեն կարող հիմք ծառայել այլ բնագիր ենթադրելու, քան Կաղանկատուացին է, որ կը մատնանշենք հետեւեալ պարբերութեան մէջ:

Բ. Մխիթարը նոյնանում է Կաղանկատուացու հետ բոլոր այն տեղերում, ուր Գանձակեցին չկուում է Կաղանկատուացուց, ինչպէս ցոյց են տալիս 1-4 համեմատութիւնները սոյն պարբերութեան մէջ, բայց ոչ անմիջապէս նրանից առնուած,

ինչպէս կը տեսնենք. նա ծանօթ է Եւ Գանձակեցուն, որից մի փոխառութիւն ունի բառացի ևս մի հետեւողութիւն, որ հաստատում է 5-րդ կէտով:

1. Կաղ. «Թագաւորն խնդրէ զնա ի յռոմն» = Գանձ. «... թագաւորն խնդրէ զնա» = Մխ. «... ևս ածել զնա տազնուպաւ ի յռոմն»:

2. Կաղ. «ասել զինքենէ անբնակ, (ան)ազգի⁽¹⁾, մուրացիկ» = Գանձ. «ասել զինքենէ, թէ մուրացիկ եմ թափառական» = Մխ. «ասել, թէ մուրացիկ եմ ես և անազգի»:

3. Կաղ. «խնդիր ե իմ իքէն, զի բացցին արկեղի արոցն» = Գանձ. «աղաչեաց զկայսրն բանալ նմա զարկեղս զբոց արոց» = Մխ. «խնդրե ի նմանէ սուրբն բանալ առաջի իւր զարկեղս արոցն»:

4. Կաղ. «զի զաշխարհս յայնմ գրեւնոյն ի կրօնս դարձուցեն» = Գանձ. «զի զաշխարհս յայն կրօնս դարձուցեն» = Մխ. «յա(յ)ն գրեւնաց կրանս դարձուցանեմ զամենայն աշխարհ»:

5. Գանձ. 69. «ևս լուեալ Սմբատայ, գրէ առ թագաւորն Հոռոմոց, թէ Ստեփաննոս հերձուածող՝ որ հայհոյէ զգաւանութիւնդ ձեր...» = Մխ. «լուեալ զայս երկարնակն Սմբատ... եթէ հերձուածող ոմն Ստեփաննոս ևս հայհոյի թագաւորութեան ք...»:

Այստեղ հինգերորդ համեմատութեան մէջ ընդգծուած բառերի նոյնութիւնը պատահական լինել կարող չէ. «լուեալ» բառը չունի Կաղանկատուացին, այլ միայն Գանձակեցին. բացի դորանից Մխիթարը «հայհոյի թագաւորութեան ք» խօսքերը գրել է Գանձակեցու «որ հայհոյէ զգաւանութիւնդ ձեր» խօսքերի ազգեցութեամբ, որոնցից ոչ մէկը չունի Կաղանկատուացին: Աւելացնենք, որ Մխիթարը ինքը իւր ժամանակագրութեան մէջ տեղեկութիւն է տալիս Գանձակեցուն ծանօթ լինելու մասին⁽²⁾:

Սակայն Մխիթարը ևս սորանից առնելով Օրբէլեանը, աւելի բան գիտեն Սիւնեցու մասին, քան Կաղանկատուացին ու

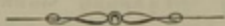
(¹) Շահնագարեանցի օրինակն ունեցի է միայն «ազգի», որ հրատարակին ուղղել է ամենայն իրաւունքով Օրբէլեանի հիման վերայ, վերջինս էլ առել է Մխիթարից (տ. հատ. Բ. ծանօթ. 29):

(²) Հրատ. էմինի. եր. 23:

Գանձակեցին, և ունին տարբերութիւններ հէնց այն շրջանակի մէջ, որ տալիս են մեր երկու հնազոյն հեղինակները. այդ մի ապացոյց է, որ եղել է սկզբնական մի աղբիւր աւելի հին, քան Կաղանկատուացին է, որից և օգտուել է Մխիթարը: Նա և Օրբէլեանը գիտեն, որ Ստեփանոս Դուինի աւագերէցի որդին է, իսկ Կաղանկատուացին և նորա հետ Գանձակեցին լռում են. ապա Ստեփանոսի մահուան մասին սրանք կարճ խօսք ունին միայն, լստ Կաղանկատուացու, «թէ ի պիղծ կանանց եղև մահ նորա», կամ ըստ Գանձակեցու՝ «ըսպանեալ եղև ի պոռնիկ կանանց», մինչդեռ Մխիթարն ու Օրբէլեանը տալիս են մանրամասնութիւններ մահուան, յուղարկաւորութեան և թաղման մասին. ապա Մխիթարը յայտնում է, որ Արկազան սենեակը, ուր հանգչեցնում են առաջին անգամ Սիւնեցու մարմինը, շինուած էր «յանուն հզօր զինուորին Քրիստոսի սրբոյն Քրիստափորի», և ըստ Օրբէլեանի «յանուն սրբոյն Քրիստափորի անյաղթ զօրավարին», որ չունին Կաղանկատուացին և Գանձակեցին:

ԳԱՐԵԳԻՆ ԱՐՔԵՊ. ՅՈՎՍԷՓԵԱՆՅ

Շարունակելի

ԽՈՐՀՈՒԲԷ ԵՒ ԽՕՍԳ

Այս կեանքին մեզի հետ կը շանկի միայն այն կասարեւոյթիւնը, զոր տուած ենք մեր հոգոյն. և ուրիշ քան չենք քողար երկրի վրայ, քայց երբ մեր գործած քարիլը:

*

Ուղարկուե ակս և խղարկե ինչ որ ցնեցի և, այս նորա իրաւունքն և. հաւաստցողը ակս և հաւաստ, ինչ որ անցնեցի և, այս և՛ տուա իրաւունքն և:

*

Անհնարին քաներու փափաքիլը դիտին և:

ՀԱՅԵՐԷՆԻ ՀԱՐՑԵՐ(*)

(Հ. Ա. Ղազկիկեանի ՄԻՊ ԳՐԷՔ . . .

ԳՐԵՑԷՔ . . . ին առքիւ)

7. Ռսերհն, քրքերհն. — Հ. Ա. Ղ. կ'ըսէ թէ ասոնց ուն յապաւելու էէ, քանի որ «Ու ձայնը շատ կը սիրէ հայ լեզուն և այնպէս կը պահէ առանց ըթի փոխելու, մանաւանդ առաջին վանկինը»: Իրաւ որ այս նորօրինակ ու տարօրինակ կանոնը անձանթ էր մինչև հիմակ. հայերէնի նոյն իսկ վերիվերոյ քննութիւն մը շատ դիւրաւ պիտի հերքէ այդպիսի օրէնքի մը կարծեցեալ գոյութիւնը: Ա. օրինակ՝ ապուր՝ ապրանք, աշուն՝ աշնային, բուռն՝ բռնի, բութ՝ բթանալ, բուրդ՝ բրդեայ, բուխ՝ բըխիլ, բուն՝ բնիկ, բնութիւն՝ բնական, բուտ՝ բտկան, բուք՝ բքարեր, գուր՝ գրացի, գութ՝ գթասիրտ, գուլ՝ գլանալ, գըլուխ՝ գլխաւոր, գուճ՝ գճիլ, գուզ՝ գըզաւոր, ունդ՝ ընդեղէն, ունչ՝ ընչացք, դրուժ՝ դրժել, դուլ՝ դլալ, դուռ՝ դրացի, դուքս՝ դքսութիւն, դդումնի, դուրս դրսեցի, և այսպէս՝ կղբազգի, լրադիր, խնկնի, մրտուել, նոնենի, ծնրակապ, կըղաքիս, նրբութիւն, շնչաւոր, պտիկ, մանկիկ, ջրարբի, ոնգային, սրբարան, առտնին, ցնցել, փլլիլ, լղտափուշ, ըմպելի, քնանալ, գրաբան, սրաբան, գրկանք, թըլփիկ, թնդալ, թրմել, թրջել, ևայլն ևայլն ևայլն որոնցմէ ու ինկած է. խնայենք թերթին սիւնակներուն և ընթերցողին համբերութեանը:

Բ. Իր այդ թիւը եզրակացման համար Հ. Ա. Ղ. մի քանի օրինակներու տըւած է իր կոնակը՝ թէ սովոր ենք գրել՝ սուղել, սուղասական, բուրգեր, կուռքեր, բլուրներ, փետուրներ, ժողովուրդներ, կըցուրդներ, տուրքեր, շշունջներ, և ոչ թէ՝ բրգեր, տըքեր, կոքեր, բլրներ, փետրներ, ժողովրդներ, կցրդներ, շշնջներ: Բայց այս մի քանի օրինակներն իսկ դեռ իր ըսածը չեն հաստատեր, քանզի ունինք նաեւ՝ թուրքեր՝ բայց և թրքավայել, թրքասէր, թրքուհի, թրքական, թրքատեաց. սու-

(*) Տե՛ս ՍԻՈՆ 1931 Յունվար, էջ 21

զիւ՝ բայց և սղական, սղարար, սղազոյն, սղակի, սղել. բուրգեր՝ բրգածե, բրգանման. կուռքեր՝ կուսպաշա, կուսաուն, բլուրներ՝ բլրածե, բլրակ, բլրացի բլրաբար. փետուրներ՝ փետրատել, փետրիկ, փետրածե. ժողովուրդներ՝ ժողովրդական, ժողովրդապետ. կցուրդներ՝ կցրդասաց, տուրքեր՝ արասէր, չշունջներ՝ չշնջել, չըչընջիւն: Գ. Իր ենթագրական կանոնին հիմ կազմած է նաև գունդապունդ բառը: Սակայն պէտք է նկատել թէ այս բառը կրկնածե մ'է. իսկ կրկնածեին նպատակն է ուժգնութիւն արտայայտել. եթէ զընդադունդ, խմորով գրենք՝ բառին կրկնածեութեան երևոյթը կը խաթարի քիչ մը, որով իմաստին ուժգնութիւնը կը տուժէ: Զեականօրէն՝ գունդապունդը աւելի բազմութիւն կը ցուցնէ քան գնդապունդը, և խուժուժը՝ աւելի անդթութիւն քան խուժուժը: Դ. Իր տուած օրինակներէն ոմանք ալ ուն պահած են ոչ թէ գայն սիրելնուն համար, այլ որպէսզի բառը աւելի զիրար կարգալի ըլլայ և աւելի ճաշակաւոր ելեւոյթ մը ունենայ: Ժողովրդներ, սննդներ, բլրներ, չշնջներ բառերը 4-5 բաղաձայնէ բաղկացեալ կուտակներ ունին, երեք վանկի մէջ միայն մէկ բաղաձայնով յաճախ. իսկ այս ազգի է իր երևոյթովն իսկ. յայտնի է որ ասանց ընթերցումն ալ աւելի՛ զընուար է: Ե. Իր տուած օրինակներէն ոմանք ալ ուով կը զրուին պարզապէս երկզիմութեան տառաջը առնելու համար. — խուժանը ամբոյն է, իսկ խժանը՝ խժալուձայնը հանդիս է. սուտակը և սուտակապասը անշուշտ ուով պէտք է գրել, եթէ ոչ՝ կ'ըլլան . . . տակ, ստակոսպաս: Զ. Մի քանի օրինակներն ալ եթէ առանց ուի գրուին սխալ ընթերցում պիտի պատճառեն. ստանուն, ստամեռուկ, ստերգմութիւն և ստապատում ձևերը հաւանաբար, առանց ուի, պիտի կարգացուէին ստանալ, ստանձնել, ստիպել, ստուգել բառերուն պէս, և ոչ թէ սրտանուն, սրտամեռուկ ևայլն: Այս բոլորէն կը տեսնուի թէ հայ լեզուն պատճառ մը չունի ու ձայնը բացառիկ սիրով մը սիրելու, և թէ ուրեմն, որքան ձևերը սխալ չեն:

Տ. Բրաւուս. — Հ. Ա. Ղ. կ'ուզէ այս բառը՝ բութամատ, բոյթ բառէն, որուն ոյն չի կորսուիր այլ ուի կը փոխուի ըստ

կանոնի: Սակայն իմ կարծիքով բթամատ ձևը սխալ չէ, քանի որ իր իմաստով բութ բառին հետ ալ առնչակից համարել կարելի է, նկատել ունենալով որ բոյթը ամենէն բութն է մատերուն մէջ: Ատիկէ զատ հայերէնը ոյնի կորուսման, կամ ըթի փոխման օրինակներ ունի. — բոյժ՝ բժիշկ, բոյն՝ բնակ, սոյր՝ սրանալ, սրովար. պոյտո՝ պոտիլ, խոյժ՝ խուզել՝ խզել, պոյա՝ պտուկ: Ուրեմն շատ շտեմանք երբ բոյթն ալ բթամատ կ'ըլլայ, ինչ որ թէ աւելի կարճ է, և թէ արդէն գործածական է:

9. Սեյր. — Հ. Ա. Ղ. կ'ուզէ որ Սեյր գրենք այս օտար անունը, քանի որ հայերէն պարզ բառերուն սկիզբը կամ վերջը վ կրնայ գտնուիլ, բայց մէջը՝ երբեք: Սակայն, նա հակասութեան մէջ կ'իյնայ հոս. քանզի այս բառը արդէն հայ բառ չէ: Ատիկէ զատ բառամիջի եւր որուն բաղաձայն կը յաջորդէ՝ համազօր է եւրի. — եթն՝ եօթն, արդեւք՝ արդեօք, մեւք՝ մեօք: Հետեւաբար Սեյրն ալ . . . Սեօր պիտի կըրնանք կարգալ: Կը տեսնենք թէ օտար (և ոչ թէ հայ) բառերուն մէջ լաւագոյն եւ ապահով կերպն է վ գրել և ոչ թէ շ, ինչպէս արդէն թելադրած է Le Foyer թերթը:

10. Լարիվ, Տըլաուի. — Հ. Ա. Ղ. կը պահանջէ որ օտար բառերու iver իւ գրենք, իսկ ue ն ալ ու. Larive՝ Լաուիւ, Delarue՝ Տըլաուու: Մինչև հիմա տեսանք որ անոր զրոպէս թելադրածները սխալ չէին, միայն թէ բացասածներն ալ սխալ չէին, և զանոնք զառապարտելու իրաւունք չունէր: Սակայն այս մի քանի օտար յատուկ անուններուն համար իր ըրած թէ՛ բացասումները սխալ են և թէ՛ զրոպէս թելադրածները: Այս ինչ արատոց բաներ կ'առաջարկէ. Riviera գուառը Բիւիէրա գրելու է եղեր, Rivesaltes քաղաքը՝ Բիւզալթ, Rive աւանը՝ Բիւ, Rive De Gier քաղաքը՝ Բիւ Տը Ժիէ, Rivoli գիւղը՝ Բիւոլի, Rivarol անձը՝ Բիւարոլ:

Իսկ միւս կողմէն ալ Rue աւանը Բու պէտք է գրենք եղեր, François Rude՝ Ֆրանսուա Բուտ, Ruelle աւանը՝ Բուէլ, Ruines գիւղը՝ Բուին, ևայլն:

Հ. Ա. Ղ. այս անճշգրտութիւններն ու չփոթութիւնները կը փաթթէ հայ ժողովրդին, մանաւանդ նորուաներու զլխուն, ըսենք հայ լեզուի ճիւղին, և ինքնագոհու

թևան կակուլիկ բարձին վրայ կը հանգըստանայ, պատգամելով թէ «երբ ֆրանսերէն կը խօսիք հնչեցէք ֆրանսական հնչուժով. բայց երբ հայերէն կը գրէք գրեցէք մեր հնչուժով. մի՛ ֆրէնկանաք»: Եւ տեսէք թէ այս ծեքածու պատգամը ուրի՛ր պիտի տանի. վաղը ուրիշ մ'ալ պիտ' ելլէ բսէ թէ հայերէն տէ՛ք բառի սկիզբը Սթր կուտակը չունինք, ուստի մի գրէք Սթրագպուրկ, այլ Սրագպուրկ կամ Թրագպուրկ. երբ հայերէն կը գրէք գրեցէք մեր հնչուժով: Ուրիշ մ'ալ պիտի առաջարկէ գրել Հոսերէն, Հոսթերտամ, Հոանկուն, Հոխաւարտ Քիփիինկ, Հոսպենսոն, Հըոուժանկա, Հոասին, Հոապլլէ, Հոամսէյ Մաքտոնալտ, Հոաֆայէլ, Հոէյմոն Փուանքարէ, Հոիլիֆ (Նիլը Իսթ), Հոեվալ, Հըոիլսթեր, Հոիօ տը Եանէյրօ, Էայլն Էայլն. պարզապէս անոր համար որ հիները իրենց գանդաղ հնչուժով մեզի կտակած են Հոովմ, Հոուփանոս, Հոագամիզդ, Էայլն ձեկերը:

Ուրիշ մ'ալ իրաւունք պիտ' ունենայ բսելու թէ՛ քանի որ բուն հայ բառերուն մէջ ի՞նչ հնչեցէք, ուրեմն ա՛լ հայ տառերով մի գրէք էօտէմիշ, Վերտէօն, Փէօփըլ (Թերթըլ), Քէօնիկպերկ, Մէօզ, Ռիշլիէօ, Էայլն: Եւ կամ ուով գրեցէք դանոնք — Փոփլ, Մոզ Էայլն:

Ահա թէ ուրի՛ր կը տանի այդ ծուռ պատգամը որ յստակ ալ չէ. ի՞նչ բսել է «գրեցէք հայ հնչուժով». հնչուժով կը գրենք թէ տառերով. հայերէնը ե՛րբ մեզի իրաւունք տուած է որ օտար բառերու հինչը փոխենք. չէ՞ որ զիրը ծառայ է հինչին և պարտաւոր է զայն հարազատօրէն ներկայել, և ոչ թէ փոխել: Մինչդեռ Հ. Ա. Ղ. կը պահանջէ որ էօժէն Սիւն Օժէն Սուգրենք, Մոնթեկիւն Մոնթեկու, Ռըքլիւն Ռըքլու, ալլընիւ՛ ալլընու Էայլն: Հայերէնի մէջ իւ երկու դեր ունի, իւր և իւր: Արդ, Հ. Ա. Ղ. փոխանակ այս հարցը լուծելու՝ ուրիշ երկզիմութիւն մըն ալ մէջտեղ կը ձգէ. թէ հայերէն ուով ներկայելու է ֆրանսերէնի աւ և ou հինչերը:

Առաջարկուած այս թնճուքէն ազատելու կերպն է օտար բառերու մէջ վ գործածել և ոչ թէ ա: Այս՝ չհակասեր հայերէն հնչադրութեան սկզբունքը, զի օտար բառերուն մէջ է որ կը գործածենք. եւ կը հապտատէ նոյն՝ հայերէնի սկզբունքը, զի

հայ բառերուն մէջ չէ որ կը գործածենք: Սկզբունք մը խմաստնօրէն օգտագործելով կիրարկելու է, և ոչ թէ անխմաստ հետեւողութեամբ:

Այս վերոյիշեալ կերպէն զատ կան ուրիշ երկուք ալ որ այլեւս ղէճի ամէն դուռ կը գոցեն այս հարցին մասին: Առաջինը՝ վ տառին գործածումն է հայերէնի մէջ ալ բոլոր այն տեղերը ուր բաղաձայն ու կամ չկայ (Աստված, ավազակ Էայլն): Խորհ. Հայաստան որդեգրած է այս կերպը, եւ կարծեմ հանգուցեալ Դուրեան Պատրիարքըն ալ առարկելի չէր գտնէր զայդ: Իսկ երկրորդը իւ հնչուող իւր միայն այդ հինչին յատկացնել, իսկ ձայնաւոր իւին համար ալ նոր նշան մը որդեգրել. օրինակ՝ փօքը գծիկը դէպի ձախ գոցուած ինի մը, կամ աջ թեւը կտրուած խաչանիւ մը, որու հորիզոնական գծիկը կրնայ քիչ մը վեր ալ շեղեցուիլ:

Բ. ԹՈՒԼԱՏՐԵԼԻՔ

Վերոյիշեալ սխալներէն զատ անհարկի, ուստի և վնասակար կը գտնեմ Հ. Ա. Ղ. ի կարգ մը պնդումները որոնք հայ լեզուի համար անհրաժեշտ չեն, իսկ հայերէնը նոր սովորողներուն համար՝ խրտուցիչ են: Հայերէն սովորելը նուազ տաղտկալից, նուազ խրտուցիչ, և աւելի զիւրին ու սիրելի ընծայելու համար լաւագոյն է, նոյն իսկ անհրաժեշտ է, մեր լեզուէն վտարել մի քանի լեզուական աւելորդ խրթնութիւններ, երբ այդ վտարումը տեղի կ'ունենայ համաձայն՝ լեզուի ոգիին ու լեզուի բարեշրջման երեոյթներուն: Եւ խիստ կարեւոր է օր առաջ որոշել այս աւելորդ խրթնութեանց՝ լեզուական կոծիծներուն հատումն ու նետումը, մի քանի պատճառներով. —

1. Ունինք թրքախօս հայոց զանգուած մը որոնք սովորած լինելով սահմանափակ և այդ իսկ պատճառով զիւրին թրքերէնին, որ իրենց մայրենի լեզուն եղած է, կը դժուարին ու չեն համարձակիր լրջօրէն հայերէն սովորելու ձեռնարկել, և կամ իրենց սովորած հայերէնը գործածել գրաւոր կամ բերանացի: Եւ այս անոր համար որ մասնաւորապէս կը գայթին մեր լեզուին անկանոն բայերուն և անկանոն հոլովե-

րուն մէջ, ու գրելու ատեն ալ ուղղագրութեան մէջ: Նոյնիսկ կան շատ մը մտաւորական և ազգասէր թրքախօս հայեր ալ որոնք հայերէն գիտնալով հանգերձ դայն չեն խօսիր, քանզի ինքնասիրութեան բընազգով իսկ չեն ուզեր խօսիլ ու գրել լեզու մը որ սխալիլը յաճախ հաւանական է, արդիւնք՝ լեզուին բարդ կանոններուն և բազում բացառութեանց. ո՞վ պիտի ուզէր հարթ ու հանգիստ ճամբան ձգել եւ խորտուրորտ ուղիներէ քաշել, որ սայթաքիլն ու գայթիլը այնքան հաւանական են: Ահա այս թրքախօս հայերուն և մեր լեզուին տարածման սիրոյն պէտք է հայերէնը թեթեւցնել իր ոչ-անհրաժեշտ յաւելուող կանոններէն, և այսպէսով դայն աւելի զիւրացնել ու մատչելի ընել:

2. Այսօր հոս ու հոն ցրուած հայ բեկորներուն նոր սերնդին վաղը կը մտահոգէ մեզ. մամուլն ալ ստէպ կ'անդրադառնայ այս խնդրին: Մեր ազգային քաղաքական ու տնտեսական այս անբաղձալի ծանր պայմաններում, և համաշխարհային շուկայի ճգնաժամի այս օրերուն ո՞վ է որ ժամանակ ու տրամադրութիւն պիտի ունենայ սովորելու հաց չտուող լեզու մը՝ հայերէնը: Միւս կողմէ մեծ ազդերու, որոնց մէջ ցըրուած ենք, պետական, մշակութային, գեղարուեստական, ընկերային և տնտեսական պայմանները և կլանող միջավայրը մեր նոր սերունդին՝ ժամանակ, տրամադրութիւն, ճաշակ ու փափաք չեն թողուր իր փոքրիկ զաղութային ակար ազգը ճանչնալ: Արդ՝ թէ՛ այն տեղերուն համար ուր հայ զարոյց արդէն չկայ, և թէ՛ անոնց համար որ հայ զարոյց ունենալով հանդերձ օտար վայժարաններ կը յաճախեն, անյետաճգելի անհրաժեշտութիւն է հայերէն սովորելու աւելի մատչելի ու սիրելի դարձնել, մերկացնելով դայն իր աւելորդ խըրթնութիւններէն ու զիւրացնելով:

3. Իսկ հայ զարոյցներուն մէջ ալ աւելընալս է որ հայ ուսանողն ու աշակերտը շատ աւելի ծանրաբեռնուած են քան ազատ ազգերու մատաղ սերունդը: Առնենք, օրինակի համար, Սիւրբոյ հայ զաղութ. հոս հայ նախակրթարանը, ըստ պետական օրէնքի, պէտք է սովորեցնէ արարներէն եւ ֆրանսերէն. որով հայ փոքրիկը նախակրթարանին մէջ իսկ ստիպուած է երեք

լեզու սովորել, հայերէնն ալ հաշուելով: Իսկ եթէ նա թրքախօս է և ամերիկեան՝ հայ վարժարան մը կը յաճախէ, ստիպուած է սովորել նաեւ անգլերէն. որով իր մայրենի լեզուն եղող թուրքերէնէն զատ չորս լեզու սովորելիք ունի: Բաղդատեցէք հիմակ այս աշակերտը անգլիացի, ամերիկացի կամ ֆրանսացի տարեկից զարոյցականներուն հետ, որոնք իրենց մայրենի լեզուէն զատ ուրիշ լեզու չեն սովորիր. կամ շատ շատ՝ միայն մէկ հատ: Կը նշանակէ թէ՛ հայ աշակերտը, որ ա՛րդէն շատ մը ընտանեկան, բնակարանի և ապրուստի անյարմարութեանց տակ կը ճնշուի և այդ պատճառով ալ իր կորովին և ուշադրութեան մէկ մասը կը սպառէ ու զանազան դուրսի հոգերով միասին զարոյց կուզայ, այդ հայ աշակերտը ստիպուած է զարոյցին մէջ ալ մեծ ուշ և ուժ և ժամանակ վատնել օտար լեզուներու համար. մինչդեռ եթէ այդ ճնշիչ պայմաններուն և ծանրաբեռնումի հարկին տակ չգտնուէր պիտի կրնար իր առողջութեան, դուարթութեան, արհեստին, մշակոյթին, ու հայերէնին աւելի ժամանակ տալ, և աւելի արդիւնաւոր կերպով: Ահա այս բացառիկօրէն ծանրաբեռնեալ հայ զըպրոցականին համար պէտք է, անհրաժեշտութիւն է հայերէնը աւելի սիրելի, աւելի մատչելի և աւելի զիւրին ընծայել, ազատելով իր կարգ մը անպէտ խրթնութիւններէն:

4. Հայ ուսուցիչն ալ որ արդէն շատ ծանրաբեռնուած և քիչ վճարուած է, պէտք է ազատել կարգ մը ուղղագրական սրբազրութիւններ ընելէ, զորս կը պարտադրեն կարգ մը բրածոյացած սովորութիւններ: Այսպէսով անպէտ և զուր տեղը վատնելիք իր ուժը խնայելով աւելի տրամադիր կ'ըլլայ ճականին ի սպաս դնելու դայն:

Վերջապէս ամէն կարելին ու յարմարը ընելու է որպէսզի հայերէն սովորելը բեռ մը, նեղութիւն մը չհամարուի, և սովորեցնողին ալ վատնած շունչը ի զուր եղած չըլլայ:

Խ. Պ. ՔԱՐՏԱՇ

Մնացեալը յաջորդով

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀՆՈՒԹԻՒՆՔ Ի ՊԱՂՏԱՏ

1929 ին ամսուր իբր ճամբորդ Սուրբայէն Պարսկաստան կ'անցնէի, կարճ ժամանակ մը Պաղտատ մնալով: Թէ՛ երթիս եւ թէ դարձիս ժամանակ հաճոյքով տեսայ բարգաւաճ եւ պատուաւոր հայ գաղութի մը գոյութիւնը անդ: Ուրախութիւնը ունեցայ վայելելու բարեկամութիւնը Տեաք Գրիգոր եւ Դանիէլ Իսկենտերեանց, նաեւ հնազէտ եւ հնաժամառ սիրելի Տիար Թովմաս Մէլնէրեանի, որոնց աջակցութիւնը եւ հիւրասիրութիւնը զիս շնորհակալութեամբ լեցուցին: Յուսամ հանդիպին այս տողերուս, որոնք բուն զգացմանս տարտամ արձագանքն են միայն:

Սովոր եմ ամէն տեղ ամէն առիթ գործածելու տեղւոյն հայ գաղութին կամ հայ հնութեանց վրայօք պրպրտումներ բնելու համար: Եւ Պաղտատ անցուցած քանի մը օրերս այ ուղեցի մասամբ յատկացնել հայկական հնութիւններ պրպտելով: Ինծի ըսուեցաւ որ Պաղտատի այժմու նորակերտ եկեղեցիէն զատ կայ նաեւ հին եկեղեցի մ'ալ այժմ լքուած: Այս հին եկեղեցւոյն մասին եկեղեցւոյն շրջափակին մէջ իր ընտանօք բնակող ժամկոչ-անտեսը ինծի պատմեց հետեւեալ աւանդութիւնը:

Սուլթան Մուրատ կը յարձակի Պաղտատի վրայ: Պաղտատ կը յաջողի զիմաղրել: Սուլթանը գրեթէ կը յուսահատի: Սուլթանին բանակին մէջ կը գտնուի Կոկ Նազար անուամբ ծառայող հայ մէ, որ կը ներկայանայ Սուլթանին եւ կը խնդրէ իրեն վստահիլ քաղաքին գրաւումը: Սուլթանը կը հաւանի, եւ Կոկ Նազար հաւաքելով բանակին բոլոր պղնձեղէնը կը ձուլէ ահեղատեսիլ թնդանօթ մը, որ թագաւորին ներկայութեամբ կը գործածուի Պաղտատի պարխաներուն դէմ, եւ արդարեւ պարխաները կը խորտակուին եւ քաղաքը կը գրաւուի: Սուլթանը կը վարձատրէ Կոկ Նազարը թոյլ տալով անոր ուղիւ իր սրտին ուղածը: Կոկ Նազար Պաղտատի հայոց համար եկեղեցիի եւ բնակութեան տեղ կը խնդրէ: Սուլթանը կը հաւանի, եւ կը հրամայէ որ Կոկ Նազար իր ուղած տեղը կանգնելով փայտ մը նե-

տէ, խոստանալով որ փայտին ինկած կէտին եւ իր կանգնած կէտին միջոցը Հայոց շնորհուի: Կոկ Նազարի կանգնած տեղը կ'ըլլայ եկեղեցիին տեղը: Իսկ փայտին ինկած տեղը կ'ըլլայ Հայոց գերեզմանատունը: Ըստ երեւոյթին, փայտը հրաշքով թեառած եւ ահագին տեղ թռած ըլլալու է: Ամէն պարագայի տակ, Պաղտատի հին եւ եկեղեցին շինուած է Ռասս ըլ Գիլիսէ անուն փողոցին եւ քաղաքին Կոկ Նազար անուամբ թաղամասին մէջ:

Այդ թաղին եւ եկեղեցւոյն շուրջ ժամանակին բազմաթիւ հայ տուններ կը գրտնուին եղեր, սակայն այժմ ամէնքն ալ ծախած կամ փոխած հեռացած են, եւ քաղաքին աւելի պատուաւոր մասին մէջ փոխադրուած: Հին գերեզմանատան հետքն ալ չէ մնացած, օտարներ տուն կամ շէնք շինած են հոն:

Կարճ փնտռութեքէ մը վերջ գտայ հին եկեղեցին, քարաշէն, բարձր պատով շրջափակի մը մէջ: Եկեղեցւոյն Աւագ դուռը կը բացուի եկեղեցւոյն կուշտին վրայ: Եկեղեցին ունի պղտիկ վերնատուն մը՝ հաւանաբար կանանց համար. կան նաեւ մէկ խորան եւ երկու պահարաններ: Այժմ անշուք, անզարդ եւ առանց կահ կարասիի, եւ կրնաս ըսել անօգուտ, կը մնայ: Տարին անգամ մը, «Քառասուն Մանկանց» տօնին, եկեղեցական արարողութիւն տեղի կ'ունենայ հոն:

Եկեղեցին ըստ աւանդութեան 75-100 տարի առաջ կ'այրի, սակայն արտաքին մասերը կամ քարաշէնքը կը մնան, որով եկեղեցին կը նորոգուի: Ըստ իս քարերուն եւ խաչքարերուն աւազային, փխրուն վիճակը այդ հրդեհին տաքութենէն յառաջացած է, թէ՛ պաղտատցիներէն ոմանց վկայութեան համաձայն՝ ատիկա առհասարակ Պաղտատի քարին բնական վիճակն է:

Եկեղեցւոյն մէջն ու դուրսը հանդիպեցայ բազմաթիւ խաչքարերու, որոնց յիշատակարանները ամբողջութեամբ հոս կ'արտադրեմ, այսպէսով զանոնք վերջնական կորուստէ փրկելու նպատակով: Խաչքարերը աղուցուած են պատերուն վրայ, եւ նշանակելի է որ ամէնքն ալ նոյն շրջանի՝ այսինքն 1750-1760 ին կը պատկանին:

Թիւ 1 Խաչքար. Եկեղեցւոյն ներքին կողմը՝ պատին մէջ՝ երկաթագիր.

«Յիշատակ է սր. խաչս Շոռոթցի
Մանուկի որդի Պողոսին ևւ ծն
ողացն հողուն թիւին ՌՃՂԹին» (1750)
Թիւ 2, նոյնպէս չորս տող, մեծ մա-
սամբ ջնջուած .

«Ար. խաչս պահապան . . . օգնական
. պահ
պան Գեորգա զօրավարին
. ՌՃՂԸ» (1749) :

Թիւ 3, նոյնպէս չորս տող, միայն վեր-
ջինը կը կարդացուի .

«Թուին փրկչին ՌէճՄԱ (1751)» :

Թիւ 4 նոյնպէս .

«Յիշատակ է սր. խաչս Շոռոթցի հան-
գուցեալ Թորոսի որդի Բարսութարին թվին
ՌՄ . . . » :

Թիւ 5 և 6, երկու արձանագիր մանր
խաչքարեր :

Թիւ 7 նոյնպէս .

«Յիշատակ է խաչս Ղափանցի Պողոսի
որդի Յակոբին թվին ՌԷՃԻն (1751)» :

Թիւ 8 Խաչքար, կիսով թաղուած ևւ
անընթեռնի :

Թիւ 9 Խաչքար .

«Յս. Բս.» — «Յշտկ. է խաչս Ղափան-
ցի Պողոսի որդի Յակոբին թուին ՌՃՂԸԻն
(1749)» :

Թիւ 10 նոյնպէս .

«Յշտկ. է խաչքարս Ազուլեցի Մովսէսի
որդի Նահապետին ծնողաց ու իւր թուին
ՌՃՂԹ (1750)» :

Թիւ 11 Խաչքար, ունի միայն

«Յս. Բս.» :

Թիւ 12 նոյնպէս փճացած, կը կարդա-
ցուի «Իսթի» անունը :

Թիւ 13 Տապանաքար. կէս փճացած,
հիւսուած պատին մէջ .

«Այս է տապանն
հանդստեան Շիրազ
եցի Յովհաննէսի կող
ակից Հովսիսիմէին . . .
. . . պանծալի դժխոյ
. »

Թիւ 14. վերնոյն կից կայ ուրիշ բար-
ձրաքանդակ տապան մը լուս վիճակի մէջ .

«Մինչ պաղաւրէն դու ինձ հայիս
Դիտիա զինչ կայ այս տապանին
է մարմին Տն. Վրթանէսիս
Հնդկաց երկրի նուիրակիս

Ի վճարել ևւ հառակիս

Աստ վախճանեալ եղա ի շիրմիս

Որ ի ծոց հորս ևւ ուսուցչիս

Տոն. Յակոբայ արհի դետիս (պետիս?)

Մնալով կարօտ ևւ եղկելիս

Միտնաէջ միտնողիս

Թվին 1824 դեկտեմբերի 11իս» :

Թիւ 15, Տապանաքար .

«Այս է տապանն նվիրակի հանգուցեալ
սրյ. Էջմիածնի տեառն Յակոբայ արք եպի-
սկոպոսի հանգեալ ի քս. 1809 թվ.» :

Թիւ 16, Քառասուն Մանկանց վիմա-
փոր պահարանին պատի վանդակապատին
առջև կայ մեծ մոմկալ մը հետեւեալ ար-
ձանագրութեամբ .

«Ի թվին ՌՊԻԳ (1829). Յիշատակ է ճա-
ճանչս այս սր. ածածնայ. եկեղեցւոյն Պաղ-
տատու Պոլսեցի Դաւիթին, Ալէքսին (մենա-
գիր մը) և իւր ննջեցեւոցն մարտի ԻԼ (28)» :

Թիւ 17, նոյն պահարանին մէջ մաս-
նապահ, կիսակլոր, մարմար տապանին
վրայ երկաթագիր .

«Աբ. Յովհաննէս, Աբ. Աթանազինէ ե-
պիսկոպոսին, Աբ. Գէորգ, Աբ. Կիրակոսին
թվին Ռ երկու ձ (1751)» մանրագիր «...
երախտաւոր» : Իսկ աւելի վարը երկու
տող. «Յիշատակ է Ղափանցի Պողոսի որդի
Ակոբին ՌԷՃ (1751)» :

Թիւ 18, Տապանին վրայով պատին մէջ
հիւսուած խաչքար .

ԱՄ. + է + ՅԲ .

«Յշտկ. է սր. խաչս Վանցի Մուրատի
որդի Սարգիսին ևւ տիրացու Աղէքսան-
դրին ևւ Վարդանին թվւ. ՌՃՂԸ (1749)» :

Թիւ 19 և 20, Խորանին երկու կողմե-
րը երկու խաչքարեր անարձանագիր :

Թիւ 21, Խորանին միակ իւզաներկ Աս-
տուածամօր նկարը .

«Յիշատակ Տէր զնուիրողին

17 օգոստոս 1914

Մահաեսի Թագուհի Սահակեան» :

Թիւ 22, եկեղեցւոյն բակի պատին մէջ
հիւսուած Տապան .

«27 Յունիս 1896 Տիկին Անթառամ Բե-
րովբէ Սեթեանի» :

Թիւ 23, վերինին մօտ ուրիշ տապա-
նաքար մը անընթեռնի :

Թիւ 24, եկեղեցւոյն ներքին կողմը,
աջ պահարանին ներքը, պատին մէջ հիւ-
սուած՝ կիսով թաղեալ բարձրաքանդակ
տապանաքար մը .

«...ծա չիրիմ դու գովելի
 Բարեկոն մեծ քաղաքի
 ...եղ կայ լուր այր բարեկի
 ...ս աղնիւ եւ մահուսի
 Եղեալ աղղէն աղէքսանդրի
 ...աւորեալ դու ի մարմնի
 ...նէ սրտիւ ... կրկնակի
 Տեսեալ ծառայ բարի
 ...աբար յոյժ ցանկալի
 ...ական զոլ անուանի
 Ամէնեցուն հոգաց երկրի
 ...է քս. քաջ տարածանի
 ...է խոնար առաքինի
 Համայն աղգաց հայոց...
 ...հասեալ կէտ վախճանի
 ...ի ցաւոք մահուամբ...
 ...վաթսուն հինգ ամի
 Հանգեալ ի կենաց աստի
 Ամիոսիցեալ այս դի
 Դաւիթեան Աստուածատուր
 Ի թվին ՌՄ . . . » :

վերջին երկու տողերը խնդրական են :

Ասոնցմէ զատ՝ հոս ու հոն Եկեղեցւոյ պատերուն հիւստեամ (ներքին կողմը) պատուհաններուն մէջ կ'երևան հայերէն արձանագրութեամբ քարերու կտորներ :

Եկեղեցին գուցէ յարմար դատուի օր մը՝ ծախուելու, այն ատեն լաւ կ'ըլլայ որ արձանագրութեանց լաւագոյնները փոխադրուին նոր Եկեղեցւոյ բակը : Պաղտատի հին Եկեղեցին նուիրուած է Ս. Աստուածածնայ, իսկ նորը՝ Ս. Երրորդութեան : Հին Եկեղեցւոյն գոյքերը ամբողջովին բերում են նոր Եկեղեցին : Նոր Եկեղեցւոյն հովիւն ու քահանան է Վահան Աւաք քահանայ Թաճրեան, որ խնամքով ցուցակագրած է Եկեղեցւոյն սպասները, որոնց մէջ 1758 էն կտորներ կան : Այս քահանան պրպտող և քանասէր մէկն է որ պատրաստած ունի Պաղտատի հին ընտանեաց տոհմածառերը : Ինծի լաւ ընդունելութիւն ըրաւ ամէն կերպով օժանդակելով, թէն կը խոստովանիմ որ իրեն այցելելէս առաջ եղան ոմանք, որոնք զինքը ինծի շատ մութ գոյններով նկարագրեցին : Ճաշտ է որ Պաղտատի հայ գաղութը աւելորդ կոիւներով պառակտած վիճակ մը ունի, եկուորի եւ զրսեցիի, որոնց մէջ կուսակցութիւններն ալ անփառունակ դեր մը կը խաղան, մինչ անդին անագին բան կայ ընելիք : Այս վիճակը քիչ մը յուսահատեցուցիւ երեսոյթ մը ունի հասարակօրէն բոլոր Հայ գաղութներուն մէջ, և յանուն աղգային ապահովութեան եւ յառաջացման՝ ժամանակն է որ աղղու միջոցներով վերջացուին :

Ուիլիքա Գանգաւ

Յ. ԳԻԻՐՏԵԱՆ

U. S. A.

ԸՆԹԵՐՑՈՂԷՆ՝ ԱՌ ԽՍԲԱԳԻՐՆ

ԵԿԵՂԵՅԻՆԵՐՈՒ ՏԱՐԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Առ Մեծարգոյ Խմբագրութիւն

ՍԻՆ Ամսագրի

յերուսաղեմ

Սիոնի Նոյեմբերի թիւն տարւոյս (էջ 361-362) կը բովանդակէ յօդուած մի՝ վպատասխանի հարցման թէ՝ «Ի՞նչ տարբերութիւն կայ Հայ Առաքելական, Բողոքական և Կաթոլիկ եկեղեցիներու միջև», յորում գտանին քանի մի անճշգրտութիւնք և վրէպ կարծիք՝ որք գուցէ թիւրիմացութեանց և հակաճառութեանց տալիք տան, և յորոց զգլխաւորս հարկ թուի ինձ ուղղել :

Ա. Մեծարգոյ յօդուածագիրն յայլոց միջի (յէջն 362) ասէ՝ «Բողոքականները որոնք բազմապիսակ [թուի թէ ընթեռնիլ՝ բազմատեսակ] են, արդէն բառին բուն իմաստով եկեղեցի չունին» . և սակաւ ինչ կը կրկնէ թէ՝ «Իսկ Բողոքականը եկեղեցի չէ ըսինք արդէն» :

Սոյնպիսի կարծեաց յառաջագոյն եւս պատահած եմ ի Սիոնի, բայց սակայն անճշգրիտ են :

Արգարեւ Բողոքականութիւնն ըստ ինքեան մի միայն եկեղեցի չէ՛, այլ մանաւանդ թէ զայլեւայլ եկեղեցիս կը բովանդակէ, որպէս (թող չպէտպէս յարանուանութիւնս) զԼուքերականն, զՆորաձեւեալն («Բէֆօրմէ»), զՄիստրեալն կամ զԱւեստականն, և զԵսիսիսիսականն կամ զԱնգլիկանն, յորոց իւրաքանչիւր առանձինն, անկախ՝ ինքնօրէն՝ կազմակերպեալ և միանդամայն պետական եկեղեցիք են :

Իսկ վասն «բուն իմաստին» բառիս եկեղեցի, պէտք է ի հարկէ գիմել ի Ս. Գիրքս, ուր թէ՛ ի Հին և թէ՛ ի Նոր Կտակարանի յաճախագոյն և կիրարկեալ է բառը և այն՝ պէտպէս մտօք :

Յայտ է թէ ծաղումն բառիս եկեղեցի յունական է և ճշգրիտ կը նշանակէ՝ գումար

րումն կոչեցելոց, ուստի ժողով և ժողովուրդ, նաև փոխարեքսորաբ՝ ժողովեցո՛ւ Բուն կիւրարկութիւն նորին Հրէական է, ըստ Թարգմանութեան Եւթանասնից. և յայտ առնէ զգի մի վայր զայն ժողովրդեան վասն խորհրդակցութեանս (այսպէս իմանալի է զ. օր. Գծ 19, 39 աբ Հայ Թարգմանիչն ունի ժողով), ըստ այսմ և համախմբեալ յազմութիւն մարդկան, ևս և ամբոյս (զ. օր. Գծ 19, 32, 39, 41): Նմանապէս՝ միաբանութիւն ժողովրդեան Իսրայելի (Գծ 7, 38 և Եբ. 2, 12), իբրեւ քաղաքականօրէն և կրօնապէս անջատեալ յայնոց ազգաց:

Իսկ քրիստոնեայք անգոստին ի սկըզբանէ իւրեանց սեպականեցին զյորջորջումն եկեղեցի և պատշաճեցուցին զայն ի ժողովս ի Բրիստո հասարակացոց: Զսոյնգուհակ իմաստ բառիս, քրիստոնէական առմամբ, է.

(ա) թովանդակ հասարակութիւն, միաբանութիւն ֆրիսոնեկից, հաղորդութիւն ֆրիսոնեկութեան, թուն իսկ ֆրիսոնեկական եկեղեցին (զ. օր. Մթ 16, 18. Գծ 2, 17: 5, 11: 9, 31: 20, 28: 1 Կր 6, 4: 11, 22: 12, 28: 15, 9: Եփ 1, 22: 3, 10: Փայ 3, 6: Կղ 1, 18. 24: Գղ 1, 13: 1 Տմ 3, 15, ալլոգքն հանդերձ):

(բ) անձնիւր ժողով ֆրիսոնեկից առանձինն ի տեղիս տեղիս (զ. օր. Գծ 8, 3: 1 Կր 4, 17: Գղ 1, 22: Փայ 4, 15: 3 ՅՅ 3: Նմանապէս Բծ 8, 1: 12, 22: Հո 16, 1: Կղ 4, 16: 1 Թս 1, 1: 2 Թս 1, 1 և յալլ բազում տեղիս:

(գ) առնինն եկեղեցի (տ. Հո 16, 5: 1 Կր 16, 19: Կղ 4, 15 և Փմ 2.

(դ) եկեղեցիք անդրանկաց գրեւոց յերկինս.

(ե) բուն իսկ ժողով՝ ակումբ ժողովրդեան, և ի մի վայր ժողովելն յեկեղեցին (հմտ. 1 Կր 11, 18: 14, 19. 34. 35):—

Առ այս ի դէպ է արդեւք յաւելուլ հատածս քանի մի ի «Սահմանադրութենէ կարգաց» Սրբոյն Սահակայ Հայրապետին.

«Բանգի եկեղեցի մեզ ո՛չ ցուցանէ պատուիրանն Աստուծոյ որ ի քաբանց և ի

փայտից է շինեալ. այլ զհաւատով շինեալ զազգս մարդկան ի վերայ վիմին հաստատութեան. ապա ուրեմն ճշմարիտ հաւատն է եկեղեցի». «ապա՝ տեսունեմ զի ոչ եթէ զխորանն կոչեաց եկեղեցի, . . . այլ զհաւատացեալ ժողովուրդն կոչէ եկեղեցի»: Եւ խոնարհագոյն ևս իջեալ ասէ՝ «Այս է խորհուրդն եկեղեցւոյ. զայս ուսաք ասել կաթողիկէ առաքելական եկեղեցի. զի ընդ ամենայն ժնգերս հաւատացեալք ի Բրիստո՝ առաքելական յորջորջին եկեղեցի: Իսկ տեղին ուր ժողովին քրիստոնեայք անուանին ժողովրդանոց, նաև աղօթարանք կամ սրբարանք . . ., զորս «սովորութիւն եղև եկեղեցի անուանել յարանունարար և ո՛չ բնաւորապէս».— Ապա յետոյ յարէ՝ «նոյնպէս և ժողովրդանոց և մատուցել՝ զոր սովորութիւն եղև ի վաղընջուց հետէ կոչել եկեղեցիս. Թէպէտ և բազում են ըստ գիւղից գիւղից և քաղաքաց քաղաքաց, սակայն ոչ են բազումք ի բազումս բաժանեալ, այլ միեւնոյն խորհուրդ կատարի յամենեւին» ևս.։—

Եւ արդ՝ ի վերագոյն ճառելոցս յայտ յանդիման ցուցաւ թէ զի՛նչ է բուն իմաստ իսկ եկեղեցի: Ապա ուրեմն, ըստ այսմ, չէ՛ օրէն և իրաւացի պնդել՝ թէ ի վերանոր յիշեալ բողոքական կազմակերպեալ կրօնական հասարակութիւնք եկեղեցի չեն: Ո՞չ ապաքէն նա ինքն իսկ, Մեծարգոյ Յօդուածագիրն, զեպիսկոպոսական (Անգլիկան) եկեղեցին, որ առանց ամենայն հակառակութեան մին է ի բողոքական եկեղեցեաց, ի թիւ օրինաւոր եկեղեցեաց կարգած է (էջ 362, տ. 16 ի ներք.): Իսկ եթէ ալլոգք իմն իմանալի է բուն իմաստ եկեղեցւոյ, յայնժամ պարտ անհրաժեշտ էր յայննապէս տալ զսահման բառիդ ըստ իւրական իմացութեան, առ ի լուսարանելոյ զառաջակայ խնդիր:

Հուսկ ուրեմն կամ է ինձ հարցանել և զայս ինչ՝ թէ որովհետեւ Պապական եկեղեցին սկզբամբ զայլ ինչ եկեղեցի ո՛չ ճանաչէ և ո՛չ ընդունի — վասնզի «արտաքոյ Հռովմէական եկեղեցւոյ չիք փրկութիւն» — միթէ արժան է ասել՝ թէ Առաքելական եկեղեցին Հայաստանեայց եկեղեցի չէ՛:

Բ. «Մենք գիտենք թէ Ս. Գիրքը չիտակ հասկնալ և անկէ որոշ կանոններ հանել որքան զժուար է՝ մանաւանդ անոնց

համար որ ժամանակ չեն ունենար զայն սերտելու».— այս խօսք (էջ 362) ապաքէն օտարութի իմն թուի ինձ: Առ այս աւելորդ իսկ է երկայնարանել. չա՛տ լիցի ասել թէ՛ ճշմարիտ հուստացեալ՝ բարեպաշտ քրիստոնեայն ոչինչ մթին, դժուարիմաց եւ դժուարալոյծ կը գտանէ ի Ս. Գիրս նոր կտակարանի: Հանդերձ այնու պարտ է իւրաքանչիւր քրիստոնէի փոյթ ունել հանապազ զՍ. Գիրս ն. Կ. ընթեռնուլ, քննել և ի միտ առնուլ. էական գլխաւոր մասունք նորին, կարծեմ թէ, ամենայն յօժարամիտ ընթերցողի մէկին և զիւրահաս են՝ առ ի կարող լինելոյ զգործութիւն բանից Ս. Գրքոցս զլիտակ հասկնալ և անկէ որոշ կանոններ հանելոյ:

Գ. Դարձեալ օտարութի և նորանշան են հետազայ բանք.

«Բողոքականները . . . ոչինչ ունին մեր Հաւատարմին համապատասխանող»:

Սոյն այս կարծիք իրաւացի չեն, զի ո՛չ միաբանին ճշմարտութեան և իսկական հանգամանաց իրաց:

Վասն է՞ր անգիտանալ զԱռաքելական կոչեցեալ Սոսմոմարիւն Հաւատոց, կամ զԱռաքելական Հանգանակն, որոյ ծագումն յոյժ հին է և՛ ըստ ամենայն հաւանականութեան՝ ելանէ մինչև ցղարն Բ., ուստի կարի կանխադոյն քան զՆիկիական-Կոստանդնուպոլսական Հանգանակն: Չոյն Առաքելական Հանգանակ, որ յառաջին ժամանակս բազում ուրեք, թէ՛ յարեւելս և թէ՛ մանաւանդ յարեւմտս (առաւելապէս ի լատինական եկեղեցւոյ) ի սովորութեան էր, կ'ընդունին և ի կիր առնուն գէթ ինձ ծանօթ գլխաւոր բողոքական եկեղեցիք, Եպիսկոպոսականն (Անգլիկանն), Լութերականն և Աւետարանականն, և ըստ կանոնաց կ'ընթեռնուն զնոյնն յեկեղեցիս իւրեանց ի ժամու Աստուածեղէն պաշտամանց: Աւելորդ չէ թերեւ աստէն յառաջ բերել զայն ճշգրիտ թարգմանութեամբ, որ ունի օրինակ զայս.

«Հաւատամ յԱստուած, Հայրն Ամենակալ, Արարիչ երկնից և երկրի. և ի Յիսուս Գրիստոս յորդին նորա միածին, ի մի Տէր մեր, որ յղացաւ ի Հոգւոյն Սրբոյ և ծնաւ ի Մարիամոյ Կուսէն. չարչարեալ և խաչեալ առ Պոնտապոլ Պիղատոսիւ,

մեռեալ և թաղեալ. էջ ի դժոխս, յաւուր երրորդի յարեալ ի մեռելոց. ելեալ ի յերկինս, նստաւ ընդ աջմէ Աստուծոյ Հօր Ամենակալի. ուստի գալոց է ի գատել զկենդանիս և զմեռեալս: Հաւատամ ի Հոգին Սուրբ, ի սուրբ կաթողիկէ եկեղեցի, ի հաղորդութիւն սրբոց, ի թողութիւն մեղաց, ի յարութիւնն մարմնոյ, ի կեանսն յաւիտենականս»:

Եւ ո՛չ այսպիսի միայն, այլ վերասացեալ բողոքական եկեղեցիք, որպէս մանաւանդ Եպիսկոպոսականն (Անգլիկանն), սովոր են ի կարգի ժամասացութեան ընթեռնուլ նաեւ զԱրամատեան Հանգանակն Հաւատոց, որ յայտ է թէ առաւել ևս ընդարձակ է: Նոյնպէս ընդունելի համարեալ են եւ Նիկիական և Կոստանդնուպոլսականն:

Գ. ի կատարած ամենայնի ի գէպ համարիմ յաւելուլ և զայս ինչ՝ թէ «Հայոց եկեղեցի» Օրմանեանի ճշմարտութեամբ ընտիր՝ նշանաւոր՝ օգտակար գիրք մի է, այլ ո՛չ զերձ յինչ ինչ թերութեանց և թերութեանց: Բարեյիշատակ Օրմանեան թէպէտ և բազմամուտ՝ երեւելի՝ հոյակապ գիտուն մի էր, բայց սակայն իւր գիտութիւն եւ ուսումնական աշխարհայեցողութիւն ի բնէ Հոռոմէական խմբով զանդեալ էր, և նմին իրի նա ինքն Հոռոմէական-կաթոլիկ տկնոցով նկատած՝ գիտած և ի քնին արկեալ զատած էր զամենայն պատմական և եկեղեցական գէպս և հանգամանս իրաց:

20 Դեկտ. 1930

Յ. Յ. Մ.

ԾԱՆՈԹ.— Յարգելի գիտնական յոյուածագրին ուշադրութեան վրիպած կ'երեւին կարեւոր քանի մը կէտեր՝ որոնց պիտի անդրադառնամք ՍԻՈՆի գալ թիւին մէջ:

Տ. Վ. Ն.

ԽԱՉԻ ՆՇԱՆԸ՝ ՏԱՐՕՆՈՒՄ

Պատուարժան խմբագրութիւն «ՍԻՈՆ»ի

Գեր. Սրբազան Հայր,

Անցեալ տարւոյ ՍԻՈՆ-ի Նոյ.ի թուի էջ 359-ի «Սիոնի Լուսարանութիւնները» վերնագրով գրութեան մէջ ի միջի այլոց գրուած էր հետեւեալը. «Ս. Գրիգոր և Ս. Տրդատ յաղթական խաչեր կանգնած էին Տարօնի բարձր բլուրներուն վրայ ի տես հաւատացեալոց . . . ևն»:

Ուստի իբրեւ Տարօնցի պարտ կը համարիմ խոնարհաբար յայտնել որ այդ խաչերը ո՛չ թէ միայն իբրեւ քրիստոնէութեան ու յաղթութեան նշան կանգնած էին Տարօնի բարձր բլուրներու վրայ, ինչպէս սրբազան խմբագրութեանդ կողմանէ յիշուած էր, այլ՝ Տարօնոյ ամբողջ շրջանի հայ գիւղերը շրջապատուած էին հսկայ խաչքարերով. այսինքն՝ իւրաքանչիւր գիւղունէն չորս խաչքար կանգնած արեւելք՝ արեւմուտք՝ հարաւ և հիւսիս: Իսկ Տարօնցի տոհմատարակ այդ խաչքարերուն ստ իմաստ կուտար, և հաւատքը այս էր թէ, այդ խաչքարերը գիրենք կը պաշտպանեն ամէն պատահարներէ՝ հիւանդութիւններէ և արշաւներէ:

Համբուրի Ս. Աշոց

մնամ խոնարհութեամբ

ԵՂԻՇԷ ՔԶՆ. Տ. ՊԱՐՍԱՄԵԱՆ

Նախկին Առաքն. Փոխ. Տարօնոյ եւ այժմ

Հոգ. Հովիւ Միլանի

Վարեղե, 22 Յունի. 1931

ՀԻՆԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԸ, ԵՐՈՒՍԱՂԷՄ

ԱՅՅ ՄԸ՝ ՏԵՂԱՊԱՆՆԵՐ. ՀՕՐ ԿՈՂՄԷ:

Փետր. 5, Եջ. օրը, Ս. Աթոռոյս Պարքին. Տեղապահ Սրբազան Տ. Տիրան Վրդ.ի և Տիրար Կ. Նուրեանի հետ՝ Երուսաղէմի Համալսարանի Վարչութիւնէն եղած հրաւերի մը վրայ՝ այցելութիւն տուաւ Համալսարանի նորակառոյց Մատենադարանին և ուրիշ յարկարաժիններու:

Առաւօտեան ժամը 10,30-ի ատեններ ինքնաշարժը արդէն Սկոպոս լիբան վրայ, (Համբարձման լիբան հիւսիսը), հոյսկապ Մատենադարանին շէնքին առջեւն էր: Մատենադարանապետը, Դոկտ. Հիւզոյ Բերգմանն, լայն ճակատով, հաճելի զէմքով և հեղահամբոյր անձ մը, որ անգլիերէն կը խօսէր, Սրբազանը ընդունեցաւ և պտըտցուց զանազան բաժինները Մատենադարանին, որուն շէնքը կը կոչուի Վոլֆգոն Հաուս, իսկ հաստատութեան անունն է Ազգային եւ Համալսարանական Մատենադարան: Հիմնուած է 1892-ին. 1920-ին Սիոնիստներ ձեռք կ'առնեն զայն, իսկ 1924-ին կը փոխանցուի Համալսարանի Վարչութեան, որ կը տեղաւորէ գիրքերը նոր շէնքին մէջ: Շէնքը լրացած է 1929-ին, շուրջ 40,000 սթէրլին ոսկի ծախքով, որ կահ կարասիով յառաջիկային կը բարձրանայ 50,000-ի:

Մատենադարանապետը նախ առաջնորդեց գրացանկերու սրահը: Հոս կը գտնուին 270,000 հատոր գիրքերու ցուցակները: Դասաւորուած եղած է միջազգային տասնորդական գրութեամբ, և զատ բաժիններ կան՝ եբրայեցերէնի, Արաբերէնի, Ռուսերէնի և եւրոպական լատինատառ գլխաւոր լեզուներու, թէ՛ հեղինակի և թէ՛ նիւթի կարգով: Կարեւոր մաս մըն է նաեւ Ուաշինկտոնի Կոնգրէսի Մատենադարանին տպեալ գրացուցակը, որ իբր նուէր կը ղրկուի Համալսարանին: Երբ Սրբազանը կը դիտէր ցուցակներու զասուորումը՝ պետին օգնականը, հայ զգացումները զգուելու փափկանկատութեամբ՝ Հայոց մասին գրուած գիրքերու քարդեր

պատրաստած էր՝ ցուցնելու համար:

Յանկերու սրահէն՝ Սրբազանը անցաւ զրազիրներու և մեքենազիրներու աշխատութեան սրահը, ուր բազմաթիւ անձեր կը զրազէին ցուցակազրելով կամ օրինակելով: Հոս կը գտնուէին նաև եւրոպական բոլոր հրատարակութեանց ցանկերը, տարբեր լեզուներով մեծահատոր շարքեր՝ որոնք շատ անհրաժեշտ են ուսանողներու համար:

Սիրուն սրահ մըն էր նաև հանդէսներու սրահը, վայելչօրէն կահաւորուած Պաղեստինցի կին ճարտարապետի մը կողմէ: Բառասուենհիլդ հոգիի բաւական ընթերցարան մը՝ ուր կը ստացուին 1500-է աւելի հանդէսներ՝ այլեայլ լեզուներով: Ազգերու Լիկան իր բոլոր հրատարակութիւնները նուէր կը զրկէ հոս:

Սրբազանը ասիէ ետք առաջնորդուեցաւ մեծ ընթերցասրահը՝ տպաւորիչ, պարզ բայց գեղեցիկ՝ որ կահաւորուած չէ տակաին: 142 ընթերցողներու համար սեղան և աթոռներ պիտի ղետեղուին հոս և 10,000 առձեռն ստէպ-գիմիլիք հատորներ պիտի գրուին:

Ապա գետնայարկէն (այսինքն առաջին յարկէն)՝ իջաւ ստորնայարկը: Գիրքերու դարակները հոս են: Բայց սովորական մատենադարաններէ քիչ մը տարբեր է այստեղ երեւոյթը: Խոշոր սրահը ապակի յատակներով երեքի բաժնուած է. (ապակին՝ առաւելագոյն լոյս և մաքրութիւն տպահովելու համար). բոլոր դարակները վեր-վար շարժական են, և ամբողջովին երկաթեայ: Խոշորը նեղ են և ցած: Ընթերցասրահին տակն է այս բաժինը, և կապուած փոքր վերելակով մը անոր հետ: 270 հազար հատորներու այս հաւաքածոյին մէջ կարեւորագոյն մասը կը կազմեն երբայագիտական մասը, բնականաբար, և արեւելագիտականը: Համալուար արեւելագէտ Ի. Գոլծիհլըրի չքնաղ և արժէքաւոր գրադարանը, 4000 հատոր, սուղ գինով առնուած և հոս բերուած է 1925-ին: արարական և խորամական ուսմանց թանկարժէք գանձարան մըն է ան: Երբայագիտական մասն ալ կատարեալ է, և 70,000 ի չափ հատորներ կը պարունակէ, բոլորն ալ գրուած հրեաներու կողմէ, կամ հրեաներու մասին: Մատենադարանապետը Սրբազանին ցու-

ցուց գերման հայադէտներու քանի մը գործերը և Հայոց մասին իրենց ունեցած գիրքերը: Մատենադարանի վարչութիւնը կը հրատարակէ մատենախօսութեան նուիրուած թերթ մը «Կիրիտթ Սեֆեր»: Թերթին խմբագիրը խնդրեց՝ որպէսզի Հայոց վանքին կողմէ հրատարակուած գիրքերուն պարունակութիւնները իրենց տրուին՝ հրատարակութեան համար: Սրբազանը սիրով խոստացաւ:

Համալսարանը ձեռագիրներով հարուստ չէ՝ 700 հատորի չափ ունի միայն անոնցմէ:

Մատենադարանը ունի երկու փոքր մասնաճիւղեր՝ երուսաղէմ քաղաքին և Տէլ-Ավիվի մէջ, այս կեդրոններու ուսանողութեան օգտակար ըլլալու նպատակով:

Սրբազանը յետոյ առաջնորդուեցաւ չէնքին տանիքը, ուր արեւելքէն սքանչելի համայնապատկեր մը կը պարզուի ղէպի Յուդայի Անապատ և Մեռեալ Ծով, և արեւմուտքէն սիրուն երուսաղէմը կը տեսնես նստած բլուրներու վրայ իր դարաւոր ու սրտայոյզ հէքեաթները պատմելու:

Վար իջնելով՝ Սրբազանին ներկայացուեցաւ Համալսարանին դիւանապետը (Սեկրետեր), որուն հետեւեցաւ Ն. Սրբազանութիւնը Մատենադարանապետին շնորհակալութիւն յայտնելէ ետք: Անցաւ Համալսարանի դալարուէտ և ծառազարդ պարտէզներէն և տեսաւ զանազան բաժինները: Նախ մտաւ պաղեստինեան բուսաբանութեան սրահը, ուր հաւաքուած են և դասաւորուած Պաղեստինի ծաղիկներն ու ծառերը և պտուղները: Խաղողի մինչև 150 տեսակներ շարուած կան չիւշերու մէջ:

Ապա առաջնորդուեցաւ Ս. Գրական բուսաբանութեան բաժինը, ուր կը սերտուին բուսաբանական բանասիրութիւն, և արարական ու հրէական բուսագիտութիւն (plantlore): Բաժնին պեան է Գոկտէ. Հա-Ռոյպլինի: Ակնոցով ու մօրուքով, զիրաշարժ ու բարեացակամ անձ մը, որուն յոյժ հետաքրքրական բացատրութիւնները չեն լինար: Կ'ըսէ, օր. ի համար, թէ ինչպէս պաղեստինեան ծոթրինը՝ խոնարհութեան, և կաղնին՝ ամբարտաւանութեան խորհրդանշաններ են, և թէ ինչպէս թալմուտական ժամանակներուն հրեաներ ճղիկ մը կաղնի և ճղիկ մըն ալ

ծոթրին կը տանէին իրենց հակառակորդին՝ անոր հետ հաշտուելու համար, նշանակելու թէ կաղնիի պէս ամբարտաւան էին և ծոթրինի թփիկին պէս հեղ պիտի ըլլան. կը ցուցնէ և կը բացատրէ թէ ո՞րն է Աւետարանին «վայրենի շուշան»ը որ «ո՛չ ջանայ և ո՛չ նիւթէ», մինչդեռ «ոչ Սողոմոն յամենայն ի փառսն իւր զգեցաւ իբրեւ զմի ի նոցանէ», և կը բացատրէ թէ ի՞նչպէս ան «ի հնոց արկանելի» կը դառնայ չորնալէն ետք: Կը ցուցնէ «Սարոնի ծաղիկը». մատնանիւ կ'ընէ այն բոյսը՝ որ թկադրած է եօթնաստեղեան ջահին (candélabre) ձեւը, և դեռ ուրիշ բոյսեր և ծաղիկներ՝ զործածուած Ս. Գրքի մէջ որպէս խորհրդանշաններ:

Ապա Սրբազանը առաջնորդուեցաւ Համալսարանի պաղեստինեան հնագիտութեան սենեակը, ուր հանդիպեցաւ ու ծանօթացաւ համբաւաւոր Դոկտ. Է. Լ. Սիւկենիկի, որ ցուցուց նոր պեղումներով գտնուած՝ խճանկարներով զարդարուած սինակիլի մը մասին հրատարակելի իր մէկ գործին արդէն հրատարակուած գունատիպ պատկերները, յայտնելով թէ հրէական խճանկարչութեան մասին նոր յայտնութիւններ պիտի ընէ ան, վասնզի առաջին սինակոկն է ուր խճանկարներ գտնուած են: Կը բացատրէ Պաղեստինի պատմութիւնը լուսարանող այլեայլ առարկաներ: Դոկտ. Սիւկենիկ բազմալեզուեան է. և Սրբազանին հետ ֆրանսերէն կը խօսի: Յաւ յայտնեց թէ այդչափ ազմուկ ելաւ անցեալները՝ երբ իր պեղած մէկ դամբարանը, ուր «Յիսուս որդի Յովսէփու» արձանագրութիւնը գտած էր, ոմանք նկատեցին Քրիստոսի նորագիւտ գերեզմանը, մինչդեռ ինք յայտնած էր թէ՛ այս տնուները սովորական անուններ ըլլալով աւետարանական ժամանակներուն՝ չա՛տ մը Յովսէփի որդի Յիսուսներ կային բնականաբար այն ատեն: Ըսաւ թէ շատ մը արձանագրութիւններ գտած է Աւետարանի մէջ գտնուող հրէական անուններով:

Համալսարանին հնագիտական հաւաքածոն իր միւս մասերուն նայելով փոքր է: Բայց պէտք չէ մոռնալ թէ ո՞րքան երկտասարդ է ան տակաւին, և շատ մը բաժինները նոր հաստատուելու վրայ են: Համալսարանը բացուեցաւ ասկէ միայն 5

տարիներ առաջ, Լորտ Բայֆորի կողմէ: Այսչափ կարճ ժամանակի մէջ բարդ հաստատութիւն մը դարձած է այն հրէական ձեռնբերեցութեան շնորհիւ: Արդէն իսկ ունի հետեւեալ ուսմանց բաժինները.

1. Ա. ԵԲՐԱՅԱՊԻՏՈՒԹԻՒՆ (Թալմուտ, եբր. գրականութիւն, պաղեստինագիտութիւն, հրէական փիլիսոփայութիւն և Կաբալա, հրէական պատմութիւն և ընկերարանութիւն, հրէական ս. գրական մեկնաբանութիւն): Բ. ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ՌԻՍՄՈՒՆԲ (իսլամական պատմութիւն, իսլամ տրուեստը և հնագիտութիւն, արաբերէն լեզու և գրականութիւն): Գ. ԸՆԴՆԱՆՈՒՐ ՄԱՐԻԿԱՅՆԱԿԱՆԲ (humanities) (իմաստասիրութիւն, յունարէն, յոյն և հոմո. պատմութիւն, միջին դարու պատմութիւն): 2. ՌԻՍՈՂԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆԲ:

Համալսարանը կը ձկտի մասնաւորապէս ուժ տալ և կատարելագործել երբայագիտութիւնը և արեւելեան ուսմունքը: Այսուհանդերձ գիտական ուրիշ բաժիններ ալ հետըզհետէ կը հաստատուին: Փորձարկութեան և հետախուզական նպատակներով արդէն հաստատուած կան՝ բնագիտութեան, կենսաբանական և կոլլոյդական տարրաբանութեան, ընդհանուր տարրաբանութեան, պաղեստինեան բնական գիտութեան, մակարութաբանութեան, և առողջաբանութեան բաժինները, իրենց ստորաբաժանումներով:

Նորին Սրբազնութիւնը երբ ելաւ հրէնագիտական հաւաքածոներու բաժնէն՝ արդէն կէսօրը անցած էր, ուստի հրաժեշտ առաւ և երկու ժամուան յոյժ հետաքրքրական այցելութենէ ետք՝ մեծապէս գոհ և շնորհակալ մնալով՝ վերադարձաւ Վանք:

Ս. ՅԱՎՈՐԻ ՆԵՐՍԵՆ

ՊԱՏՐԻԱՐԲԱԿԱՆ ԸՆՏՐՈՒԹԵԱՆ ՇՈՒՐՋ

Անցեալ տարւոյ Դեկտ. 22-ին Քաղաքիս Վսեմ. Կառավարչ. Պր. Քիլիս Թոյ պատշաճական քննութեան շուրջ տեսկցուիլն մ'ունենալու համար հրաւիրած էր Ս. Արքեպիս Պատր. Տեղապան Սրբազանը: Ն. Սրբազանութիւնը Հոգ. Տ. Կիւրեղ վարդապետի ընկերակցութեամբ նոյն օրն իսկ զապած էր խօսակցութիւն ունեցած էր Կառավարչին հետ:

ԿԱՐԵՆՈՐ ՎՐԻՊԱԿ

Յաջորդ երես, ա. սինակ 7դդ. տղ 23 Յունիս պիտի ըլլայ 19 Յունիս:

Նոյն ամսու 25-ին Տեղապահ Սրբազան Ընդհանուր Ժողովը ի նիստ կոչեց եւ վսեմ. Կառավարչին հետ իր ունեցած տնտեսական խնայողական եւ ամբողջական Պատկեր. Ընդհ. Ժողովին հաղորդեց զեկոչեցազով մը:

Այս զեկոչեցազովն վրայ Պատկ. Միաբ. Ընդհ. Ժողովը հանգամանօրէն խորհրդակցելէ ետ՝ յարմար դասեց եւ որոշեց բարեփոխել 23 Յանգիստին տնտեսական Միաբանական Կանոնադրի պատճառով ընդհանուր վերաբերեալ յորոշումներու մասին (սե'ս ՍՄՈՒՆ 1930, Թիւ 7-8 9 էրես 272), եւ ըստ այնմ ալ գրով մը հաղորդեց Տեղապահ Սրբազան Հօր:

Վսեմ. Բիւրոյ Օրոշի խնդրանքին վրայ՝ այս որոշման պիտի, ուղղուած Տեղապահ Սրբազան Հօր Ընդհ. Ժողովոյ 38 անդամոց կողմէ՝ Նոյն վսեմութեան մասնագետաց:

Հետեւեալը պատկերն է յիշեալ գրութեան:

16 Փետրուար 1931

Համար 11.—

Պետական

Յ. Մեսրոպ Ս. Սպիտակայոյ Նշանեան
Քարխանայի Պատրիարքական Տեղապահ
եւ Նախագահ Պատկ. Միաբանական
Ընդհանուր Ժողովոյ Ս. Յակոբեանց
Առաքելական Արքեպիսկոպոս
ԵՐՈՒՍԱԿԱՆ

Գերաշնորհ Սրբազան հայր,

Սուրբ Աթոռոյ Միաբանական Ընդհանուր Ժողովը իր ներկայ տարեկան 25 Դեկտեմբեր 1930 ժն. Նիստին մէջ լսելէ յետոյ Ձեր Սրբազանութեան զեկոչեց զոր ըրաւ՝ երեսնադէմ վսեմ. Կառավարչին հետ իր 1930 Դեկտեմբեր 22-ին ունեցած տնտեսական խնայողական առթիւ, յետ խորհրդակցութեան ընդհանուր հետեւեալ որոշումները:

ԱՌԱՋԻՆ.— Եկատեալով որ Սուրբ Աթոռոյ Պատրիարքի ընտրութիւնը Ամենայն Հայոց Հայրապետին վաւերացման ենթարկելու պարագան նախընթաց մը չունի, այս անգամուան համար առկա թողուլ իր ներկայ տարեկան 19 Յունիս 1930 Նիստին մէջ այս կէտին վերաբերեալ տրուած որոշումը, եւ այս խնդրին լուծումը յանձնել ընտրելի ապագայ Պատրիարքին:

ԵՐԿՐՈՐԴ.— Երկրի իրաւանական Հողատարարդարաւոր Կառավարութեան Հայոց Ազգին եւ Միաբանութեան զարաւոր իրաւանց պահպանումը եւ յառաջիկայ Պատրիարքական ընտրութեան Միաբանութեան վերապահումը, հնգանուն ցանկին վրայէն ընտրելու Պատրիարքը, արտօնութեամբ Նորին Վեհափառութեան ԹԱԳԱՌՈՐ-ԿԱՅՍԵՐ, որ իրաւունք ունի ըստ նախընթացին հաստատելու եւ վաւերացնելու Ընտրութեան:

Կը խնդրենք խոնարհաբար Ձեր Սրբազանութեան հաղորդել ներկայս երեսնադէմ վսեմ. Կառավարչին:

ԱՆ ԴԱՄԻՐ

ԵՐՈՒՍԱԿԱՆ ՊԱՏՐԱՐՔՈՒԹԵԱՆ ՄԻԱԲԱՆԱԿԱՆ
ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԺՈՂՈՎԻ

(Ստորագրութիւն)

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ

Երեսնադէմ Ընդհանուր Ընդհ. Հիւպատոսութեան պաշտօնին կողմէ Մ. Ծախոյ Գործիչ. Բովսի, Յունի. 28-ին իր առաջին այցելութիւնը տուաւ Պատրիարքարանս եւ Դահլիճին մէջ ընդունուեցաւ Պատր. Տեղապահ Սրբազան Հօր կողմէ:

Նորին Սրբազանութիւնը, Յունի. 31-ին, հետն ունենալով Դիւանապետ Տիար Կ. Նուրեանը, փոխադարձ այցելութիւն տուաւ Ընդհանուր նորոշման Պ. Ընդհ. Հիւպատոսին:

Երեսնադէմ Անգլիական Զօրաց Հրամանատար Դիւանապետ Պետրոս Լ. Սոփիան, ընկերակցութեամբ քաղաքիս Կառավարչի Օգնական Սուպի. Պէյ Պէյրոնի. փետրվ. 3-ին այցելեց Պատրիարքարանս, եւ Դահլիճին մէջ ընդունուեցաւ Պատր. Տեղապահ Սրբազան Հօր կողմէ:

Նոյն օրը վանքս այցելեցին Պաղեստինի Հանրապետ Շիրուքեանց պաշտօնատար Մ. Բաւուլ եւ ուրիշ պետական կարեւոր անձնաւորութիւններ, որոնք առաջնորդուեցան Ս. Յակոբայ Տաճար, ուր ցոյց տրուեցան իրենց եկեղեցական հնութիւնները:

Քաղաքիս Առաքելական Պաշտօնական քաջութիւն տեղի ունեցաւ փետրվ. 5-ին: Պատրիարքարանիս կողմէն ներկայ գտնուեցան Հոգ. Տ. Տ. Կիրեղ եւ Ա. Թարգման Պարգեւ Վարդապետները:

Ն. Ս. ՕՐՈՒԹԻՒՆ ՍԱՀԱԿ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ
ԱՊԱՐԻՆԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Ցաւով լսուած ըլլալով թէ Կիրիկոյ Վեհափառ Տ. Աստիկ Սրբազան Կաթողիկոսը կրիթէ կը տառապի, Պատր. Տեղապահ Սրբազան ամբողջ Միաբանութեան կողմէ մասնաւոր գիրով մը առողջութիւն մաղթեց եւ որպիսութիւնը հարցուց Ն. Ս. Օժոթեան՝ որ Միաբանութեան ալ երէց եւ քաջամասնաւոր անդամներէն եղած է Կիրիկոյ Աթոռը բարձրանալէն առաջ: Ամոյս 13-ին, սակայն՝ ի մեծ ուրախութիւն հաղորդուեցաւ Ս. Աթոռ՝ թէ Վեհափառ իր անհնազանդութիւնը անցուցած՝ եւ ապարիկելու վրայ է: Տեղապահ Սրբազանի կարգադրութեամբ ամոյս 14-ին ՇՐ. օր. Ս. Սահակ Պարթեւ Հայրապետի տօնին առթիւ, Ս. Պատրիարքի պահում պատշաճ ծախուցմամբ զոհութիւն եւ աղօթք մատուցուեցան հոգեւորական դասուն եւ հաւատացեալներու կողմէ: Ն. Ս. Օժոթեան արեւաշատութեան եւ քաջողութեան համար՝ որպէսզի շարունակէ պահել այն կորովն ու արթնամտութիւնը՝ որով, շնորհիւ Տեառն, ներկայիս կը կառավարէ իր հօտը «Քաջ Հովիտին» նման, յառաջացեալ տարիքի մէջ:

ՎԱԽԱՆՈՒՄ

ԳԵՐ. Տ. ԳԻՐԻԳՈՐ ԱՐԲԵՊՍ. ԳՈՎՐԻԿԵԱՆԻ

ԳԵՐ. Տ. ԳԻՐԳՈՐ ԱՐԲԵՊՍ. ԳՈՎՐԻԿԵԱՆԻ, Վիսնայի Միթրաքեան Միաբանութեան Արքեպիսկոպոս Կաթողիկոս, Ս. Աթոռոյ Պատր. Տեղապահ ԳԵՐ. Սրբազան Հօր կողմէն ցաւակցական հետաքննողութեամբ Վիսնայի Միթրաքեան Միաբանութեան:

ՍԻՈՆ ՆՈՒԻՐՈՂՆԵՐ 1931-Ի ՀԱՄԱՐ

Տ. Վահան Վրդ. Գէորգեան՝ Բեթղհէմէն,
Վարդերեսեան Տ. Վարդան քնյ.ին՝
Հալէպ. — Գալէմեան Տ. Յակոբ քա-
նյ.ին՝ Հաճի-Հապիպլի:

Գրագիրեան Խաչատուր՝ Երուսաղէմէն,
Գալբաքեան Նշանին՝ Craiova:

Պրուսալեան Լեոն Ռեմէէն, Սիւրմէլեան
Էօթէնին՝ Olive-View:

Տ. Բարդէն Եպս. Կիւլէսէրեան Անթիլի-
ասէն, Կիւլէսէրեան Եղբարց՝ Արլինկ-
թըն. — Կիւլէսէրեան Վահէին՝ Հալէպ.
— Պէրդուդեան Կարապետին՝ Հալէպ.
— Արզուեան Գրիգորին՝ Ուստր:

Թնջուկեան Կարապետ՝ Երուսաղէմէն, Քէ-
շիշեան Յովսէփին՝ Նազարէթ:

Տէր Գրիգորեան Գրիգոր՝ Բիշմօնդէն, Տ.
Տիրայր Արբաղանին՝ Նիւ-Եօրք:

ԲԱՐԳԷՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԿԻՒԼԷՍԷՐԵԱՆ

ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻ

ՈՒՍՈՒՄ ՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Հայ. Եկեղեցւոյ Բարեկարգութեան վերաբերեալ խնդիրներ: — Հայ.
Եկեղեցւոյ դիրքը, Քրիստ. Ընդհ. Եկեղեցւոյ մէջ: — Առաքելա-
կանութիւն Հայ. Եկեղեցւոյ: — Պետութիւն եւ Եկեղեցի:

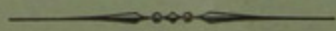
[Արատալուած ՍԻՈՆ, Ամսագրէն]

Լոյս տեսաւ Ս. Աթոռոյս Տպարանէն եւ կը վաճառուի հասը 1 Շիլինգի

ԱՌՈՂՋԱՊԱՅՈՒԹԻՒՆ ԱԿԱՆՋԻ, ՔԻԹԻ ԵՒ ԿՈԿՈՐԴԻ

Գրեց՝ ՏՈՒՔԹ. ԱԼԼԱՋՎԵՐՏԻ ՈՐԴԻ

Տպագրութիւն՝ «ՄԱՍԻՍ», Պարիս. էջ 64. Գին՝ 10 Ֆրանկ:

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԱՄԵՐԻԿԱՅԱՅ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆՑ

1890 — 1925

Գրեց՝ ՄԱՆՈՒԿ Գ. ՃԻՋՄԷՃԵԱՆ

Տպագրութիւն՝ «ՆՈՐ ՕՐ», Ֆրէզնո, 1930

էջ՝ ԺԴ + 570

Հ Ա Յ Մ Ա Մ ՈՒ Լ

ՍՈՒՆ-ի եւս փոխանակումը բերեր 1930-ի ընթացքին

ՆՈՐ ՕՐ.— Օրաքերք. Հրասարակու-
րին «Նոր օր» Հրասարակալանի.
Է. Տարի: ՅՈՒՆԱՍՏԱՆ. հասցէ՝
20A, Rue Vouli, Athènes: Բժնզն.
Տրկն. 135 ժրանկ:

ԱՐԵՒԵԼՔ.— Օրաքերք. Ազգային,
Ազատական, Անկախ. Պատ. Տնօրէն՝
Վ. Գ. Բագրեւանդեան. Ա. Տարի:
ՅՈՒՆԱՍՏԱՆ (Մակեդոնիա). հասցէ՝
73, Rue Pas teur, Salonique: Բժնզն.
ձեռքէ 1 տրախմի:

ՄՇԱԿ.— Կիսաւաքաքերք. Ազ-
գային, Քաղաքական, Գրական,
անկախ հայաքերք. Ե. Տարի: ՄԻԱ-
ՅԵԱԼ ՆԱՀԱՆԳՆԵՐ. հասցէ՝ P. O.
Box, N°. 1176, Fresno, Calif. Բժնզն.
3 դուր:

ԼԻԲԱՆՍԱՆ.— Ենօրեայ. Ազգային,
Քաղաքական, Գրական, անկախ
հայաքերք. Զ. Տարի: ԼԻԲԱՆՍԱՆ.
հասցէ՝ Place des Canons. 9, Rue
d'Italie, Beyrouth, Liban: Բժնզն.
Տրկն. 6 տուր:

*ԵՄՆՈԹ. Ունի ֆրանսերէն հրատա-
րակուող անշատ բաժին մը շաբա-
թական երկու թերթ:*

ԱԶԴԱԿ.— Երկօրեայ հայաքերք. Ազ-
գային, Քաղաքական, Գրական,
Տնտեսագիտական. Գ. Տարի: Տնր.
խմբ. Հայկ Պաշեան: ԼԻԲԱՆՍԱՆ:
հասցէ՝ B. P. 587, Beyrouth, Liban:
Բժնզն. Տրկն. 6 դուր:

ԱՊԱԳԱՅ.— Ենօրեայ. Քաղաքական
եւ Հասարակական. Ժ. Տարի:
ՔՐԱՆՍԱ. հասցէ՝ 221, Rue Lafa-
yette, Paris (10e): Բժնզն. Տրկն. 70
ժրանկ:

ԵՓՐԱՏ.— Ենօրեայ. Ազգային, Քա-
ղաքական, Գրական, Գիտական.
Գ. Տարի: ՍՈՒՐԻԱ. հասցէ՝ 372,
Alep. Syrie. Բժնզն. 3,5 դուր:

ՆՈՐ ԱՐՇԱԼՈՅՍ.— Ենօրեայ Լրագիր.
Տնր. խմբ. Պարոյր Լեւոնեան. Թ.

Տարի: ՌՈՒՄԱՆԻԱ. հասցէ՝ Str.
Armeneasca, N° 15, Bucarest: Բժնզն.
Տրկն. 1 տուր անգլ:

ՆՈՐ ՕՐ.— Շաբաքաքերք. Քաղաքա-
կան, Գրական, Ընկերային, անկախ.
Ը. Տարի: ՄԻԱՅԵԱԼ ՆԱՀԱՆԳՆԵՐ.
հասցէ՝ P. O. Box 344, Fresno, Calif.
Բժնզն. 2 դուր:

ԿՈՌԻՆԿ.— Շաբաքաքերք. Ազգային,
Քաղաքական, Հասարակական. ԺԲ.
Տարի: Տնր. խմբ. Գառնիկ Գեորգ-
եան: ՄԻԱՅԵԱԼ ՆԱՀԱՆԳՆԵՐ.
հասցէ՝ 5617, Walnut street, Philadel-
phia. Բժնզն. 2 դուր:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿՈԶՆԱԿ.— Շաբաքա-
քերք. Լ. Տարի: ՄԻԱՅԵԱԼ ՆԱ-
ՀԱՆԳՆԵՐ. հասցէ՝ 331, Fourth
Ave. New York, N. Y. Բժնզն. Տրկն.
5 դուր:

ԿԱՎՈՐՇ.— Շաբաքաքերք. ԻԳ. Տա-
րի: Տնր. խմբ. Երուանդ Թոյաշեան:
ՔՐԱՆՍԱ. հասցէ՝ 208bis, Rue Lafa-
yette, Paris (10e). Բժնզն. Տրկն.
100 ժրանկ:

ՀԱՅ ՍԻՐՏ.— Անկախ Շաբաքաքերք.
խմբ. Յակոբ Դույումենեան: ՄԻԱ-
ՅԵԱԼ ՆԱՀԱՆԳՆԵՐ. հասցէ՝ 102
N. 60th street Philadelphia, Pa. բաժ-
նեզին Տրկն. 1,5 դուր:

ԱՐԱՔՍ.— Շաբաքաքերք. Անկախ
հայաքերք. Ե. Տարի: Արս. խմբ.
Արամ Ստեփանեան: ԵԳԻՊՏՈՍ. հաս-
ցէ՝ 7, Rue Cleopatra, Alexandria,
Egypte. Բժնզն. Տրկն. 7 շիլին:

ԵՐԻՏՐԱՍՐԳ ՀԱՅԱՍՏԱՆ.— Երկա-
քաքերք. Օրկան Սոց. Դեմ. Հըն-
դակեան Կուսակցութեան Ամերիկայի
Շրջանակին. ԻԷ. Տարի: ՄԻԱՅԵԱԼ
ՆԱՀԱՆԳՆԵՐ հասցէ՝ 9, P. O. Box,
կամ 340, 3d Ave. New York, N. Y.
Բժնզն. 2,5 դուր: